

---

katsaus

Kansanvallan juhlaa ja arkea

Neljä näkökulmaa työhön

Vasemmisto vedenjakajalla

Aikuiskasvatus ja kulttuuri

KRIITTINEN
KORKEAKOULU

3.1982

---

10. (22.) vuosikerta
Kuusi numeroa vuodessa

Julkaisija
Kriittisen korkeakoulun kannatusyhdistys ry.

Toimisto
Meritullink. 9 A 15, Helsinki 17
ma-pe klo 9-16. P. 661 925

Toimittajat
Antti-Veikko Perheentupa, päätoimittaja
Matti Heikkilä
Kaarina Vartia
Timo Peedu, taitto

Toimitusneuvosto
Kriittisen Korkeakoulun johtokunta: Reijo Wilenius (pj.), Aulis Aarnio,
Henri Broms, Oiva Ketonen, Ulla Lång, Seppo Matinvesi, Antti-Veikko
Perheentupa, Ville Repo, Kalevi Suomela ja Antti Tuuri.

Tilaukset vuodelle 1982
maksamalla 50 mk / vuosikerta ps-tilille 715 56-0

Irtotunnukset
à 10 mk: Suomalainen Kirjakauppa, Porthanian paperikauppa, Kasvisra-
vintola ja Suomen Luonnonsuojelun Tuki Helsingissä ja Oulussa. *Osoit-*
teenmuutokset ja jälkitilaukset toimiston osoitteella.

**KRIITTINEN
KORKEAKOULU**

Osoite: Meritullink. 9 A 15, Helsinki 17
Puhelin: 661 925

on sitoutumaton, opetusministeriön tukema, avoimen yliopiston ideaa to-
teuttava kulttuurikeskus. Toiminta alkoi vuonna 1968.

Kriittinen Korkeakoulu pyrkii

- tarjoamaan tietoa ja virikkeitä kaikille jotka ovat kiinnostuneita ai-
kamme ongelmista,
- järjestämään kinnostuneille mahdollisuuksia itsensä ja ympäristönsä
kehittämiseen,
- edistämään sellaisen tiedon syntyä ja kehittymistä, joka antaa uu-
sia näkökulmia todellisuuden ymmärtämiseen sekä
- tarjoamaan mahdollisuuksia eri aatteiden, oppien ja mielipiteiden koh-
taamiselle.

Sihteerit:

Antti-Veikko Perheentupa (pääsihteeri)
Matti Tuomola (suunnittelusihteeri)
Asta Haapalainen (yleissihteeri)
Terittu Lemström (yleissihteeri)
Helina Siikala (laaketieteen projektisihteeri)
Pirkko-Liisa Onnismaa (työyhteisöjen kehittämissstituutti)
Briit-Mari Timperi (työyhteisöjen kehittämissstituutti)

Kriittisen korkeakoulun kannatusyhdistys ry:n jäseneksi voi liittyä maksa-
malla jäsenmaksun 20 mk / vuosi (tai ainajäsenmaksun 300 mk ps-tilille
715 56-0).

SISÄLTÖ:

- 3 Kansanvallan arkea ja juhlaa
- 4 MATTI OJALA
Työn ja elämäntavan välisestä yhteydestä
- 8 MARJATTA LOHIKOSKI
Luovuus taiteellisessa työssä
- 11 MATTI HEIKKILÄ
Työ, toimeentulo ja joutilaisuus
- 14 ELINA HAAVIO-MANNILA
Työaikatarkistukset ja lapsiperheet
- 19 PAAVO SEPPÄNEN
Vahvan henkilön jäljet demokration
kehityksessä
- 24 ILKKA-CHRISTIAN BJÖRKLUND
Vasemmisto vedenjakajalla
- 26 KARI TURUNEN
Aikuiskasvatus ja kulttuuri suomalaisessa
yhteiskunnassa

Kansanvallan juhlaa ja arkea

Suomen yksikamarinen eduskunta vietti keväällä syntymisensä 75-vuotisjuhlaa. Viime vuonna Eduskuntatalo täytti juhlallisesti 50 vuotta. Suomalainen kansanvalta on siten ollut näkyvän juhlinnan kohteena. Tällaiset tilaisuudet saattavat pysäyttää miettimään kansanvallan jatkuvaa kehittämisen tarvetta ja nykypolven vastuuta siitä. Näin ei ehkä tällä kertaa kuitenkaan tapahtunut.

Vallitsevalle kulttuurille on tyypillistä kausaalijattelu, joka ilmenee monella tavalla pyrkiessämme hahmottamaan todellisuutta. Eräs sen ilmenemismuoto on taipumuksemme nähdä historiaa enemmän erillisten tapahtumien ketjuna kuin uusien elämänmuotojen toteutumistapaansa etsivinä kasvuprosesseina. Tällöin kertatapahtumien merkitys korostuu ja ne irtaantuvat historiallisesta yhteydestään.

Yleiseen ja yhtäläiseen äänioikeuteen perustuvan yksikamarisen eduskunnan syntyminen suurlakon kautta on historian kulusta vahvasti esille nouseva kertatapahtuma. Se on kuitenkin erottamattomassa yhteydessä aikaisempien vuosikymmenien ponnistuksiin suomalaisen kansanvallan rakentamiseksi. Jos menetämme tuntumamme tähän jatkuvuuteen, kansanvaltainen yhteiskuntajärjestelmämme putoaa eräänlaiseen historiattomuuden tilaan. Tällaisessa tilassa myös sen mahdollisuudet tulevaisuuden haasteiden kohtaamiseen heikkenevät.

Suuria kansallisia satavuotisjuhlia ei järjestetty vuoden 1863 valtiopäivien eikä liioin vuoden 1869 valtiopäiväjärjestyksen vahvistamisen merkeissä. Tähän saatetaan huomauttaa, että nämäkin ovat vain eräitä yksittäisiä tapahtumia kaukaa ruotsinvallan ajoilta lähtevässä tapahtumien ketjussa, josta suomalainen kansanvalta löytää juurensa. Kuitenkin 1860-luvulla tapahtunut säätyvaltiopäivien uudelleensyntyminen ja muuttuminen määräaikaisiksi liittyy oleellisesti Suomen kansan valtiolliseen heräämiseen. Ilman sitä ei siirtymiselle yleiseen äänioikeuteen olisi ollut mitään edellytyksiä tsaarin hallitsemassa maassa.

Suomalaisten historiatietoisuuden kasvatamiseksi on tärkeää, että myös säätyvaltiopäivien työ tulee kansallisen juhlinnan kohteeksi. Seuraavan kerran siihen on konkreettinen aihe, kun Säätytalon valmistumi-

sesta on vuonna 1990 kulunut 100 vuotta. Tämän juhlan toteuttaminen edellyttää kuitenkin, että Säätytalo siihen mennessä kunnostetaan ja saatetaan arvonsa mukaiseen kansalliseen käyttöön.

Historiattomuus ilmenee tarrautumisenä kerran kiinni lyötyihin muotoihin ja kehityksen henkisen perustan viljelyn laiminlyömisinä. Tällaista on selvästi nähtävissä vallitsevassa suhtautumisessamme kansanvaltaan. Ilmiöön pitäisi suhtautua paljon suuremmalla vakavuudella kuin olemme taipuvaisia tekemään. Jos kansanedustuslaitoksen toiminta jähmettyy hengettömiksi muodoiksi, on olemassa suuri vaara, että tämän kulissin takana kansanvallan perusarvoja saatetaan häiriöttä nakertaa.

Eduskunnan nykyisessä työskentelyssä on paljon sellaista muodollisuutta, joka ei vastaa hyväksytyjä vallanjaon periaatteita. Byrokratisoitumisen rinnalla kulkeva lainsäädännön paisuminen on muuttanut eduskunnan säännöstehtaaksi, jossa suuret linjat helposti hukkuvat yksityiskohtien paljouteen. Tällä tavalla linjakysymykset lähes huomaamatta siirtyvät kokonaan muualla ratkaistaviksi eduskunnan kykenemättä puolustamaan asemaansa. Muutos heijastuu kansanedustajan roolin kehityksessä. Yhä useammin eduskunnan jäsenyys on nuoren ihmisen lyhytaikaiseksi jäävä tehtävä, josta pyritään vahvempiin asemiin yhteiskunnassa.

Ilmeisesti meidän pitäisi tunnustaa tosiasiaksi se, ettei vuosisadan alussa syntynyt eduskunnan tehtävän määrittely enää vastaa muuttuneen tilanteen vaatimuksia. Nykyinen yhteiskunnallinen todellisuus on liian monimutkainen kenenkään yksilön tai minkään kollektiivisen päättäjän hallittavaksi. Kansanvallan muotoja tulee rohjeta kehittää uuden tilanteen vaatimalla tavalla.

Kansanedustuslaitoksen tärkein ja viime kädessä ainoa merkittävä tehtävä on valvoa sitä tapaa, jolla maata hallitaan. Sen työn rakenteen täytyy muotoutua tästä kokonaisuuskemystä eikä mistään lainsäädäntö- tai hallintotekniikasta käsin. Yksityiskohtien tulee olla muutettavissa siten, että suurilla peruslinjoilla on mahdollisuus toteutua.

AVP

Matti Ojala:

Työn ja elämäntavan välisestä yhteydestä

Motto: Lasten pihaleikkikulttuuri on kuollut.

Yhteiskuntapolitiikan tavoitteita ja niiden mittaamista tutkiva jaosto jätti v. 1972 kuusi osaa käsittävän raporttinsa Talousneuvostolle. Johdantona jaosto toteaa, että yhteiskuntapolitiikan tavoitteita ja niiden mittaamista koskeva selvitystyö maassamme on ollut vähäistä verraten siihen teknisluontoiseen välinekeskusteluun, jota talouspolitiikan suunnittelun yhteydessä on viime vuosina käyty. Työnsä tavoitteeksi jaosto katsoi mm. yhteiskunnassa tapahtuneiden kehityspiirteiden selkiinnyttämiseksi sellaisen uuden tiedon saamisen, joka kytkee yhteen taloudellisen ja muun yhteiskunnallisen toiminnan tulokset ihmisten elinolosuhteiden tilaan ja sen toivottuihin muutoksiin.

Raporttisarjan ehkä merkittävin tuote on ollut yritys hahmottaa sosiaali-indikaattorijärjestelmä, jonka avulla voitaisiin selvittää kuinka ihmiset yhteiskunnassa elävät. Sosiaali-indikaattorien oli määrä

kuvata yhteiskunnan hyvinvointiin kuuluvien ja siihen vaikuttavien ilmiöiden tilaa sekä

tältä pohjalta selvittää erilaisten yhteiskuntapoliittisten toimenpidevalintojen aiheut-

tamat elinolosuhteiden muutokset.

Jaosto valitsi sosiaali-indikaattoreiksi taloudelliset voimavarat, työllisyyden, väestön terveyden, koulutuksen, elinympäristön, eriarvoisuuden ja vapaa-ajan.

Voitaneen todeta, että Ruotsissa pienituloisten elinolosuhteita selvittävä komitea oli hieman aiemmin valinnut tarkastelunsa lähtökohdaksi hyvinvoinnin, joka määräytyy yksilön käytettävissä olevien resurssien mukaan, joilla hän voi kontrolloida ja tietoisesti ohjata elämisensä laatua. Näitä resursseja ruotsalaisen komitean mukaan ovat mm. käytettävissä olevat tulot ja omaisuus, fyysinen ja psyykinen toimintakyky, koulutus, sosiaaliset suhteet ja turvallisuus.

Kansakuntamme elintasoja ja elämäntapaa on sittemmin Talousneuvostolle jätetyn raporttisarjan ehdotusten mukaisena tilastoitu ja kerätty yhteen Tilastokeskuksen v. 1977 julkaisemassa Elinolosuhteet 1950-1975 tiedonannossa.

Sosiaali-indikaattorit kuvaavat varsin tarkasti sukupolvelta toiselle siirtyvää tietokulttuuria ja toisaalta materiaalistien voimavarojen kasvua. Kehitys näillä helposti mitattavilla tiedon, taidon ja fyysisten resurssien osaluilla onkin ollut uskomattoman nopeata ja

suotuisaa. Sen sijaan elämisen taito, ihmisenä elämisen vaikeus tai onni, kuinka tämä välittyy sukupolvelta toiselle, ei antaudu suoraan mitattavaksi. Pessimisti arvioidessaan väestömme hyvinvointia saattaa jopa väittää, että aiempien sukupolvien fyysinen turvattomuus on vaihdettu sosiaaliseen turvattomuuteen ja psyykkiseen ahdinkoon. Raha ei korvaa rakkautta.

Materiaalisen elämäntavan kritiikki

Viime aikojen vilkas keskustelu hyvinvoinnista ja elämäntavasta voidaan helposti tulkita materiaalisen elämäntavan kritiikiksi. Elämäntapaa koskeva tutkimustyö tutkii väestötason genetiikkaa, kuinka yksilöltä toiselle ja

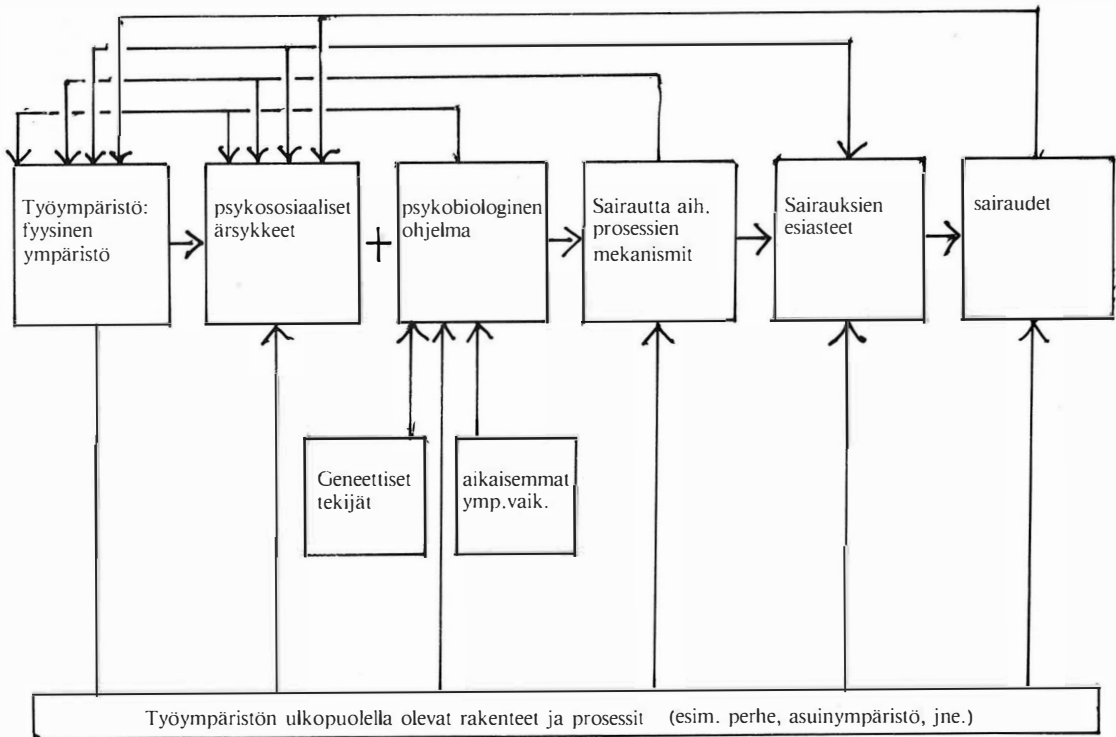
sukupolvelta toiselle siirretään perinteet, tavat ja tottumukset. Elämäntapa on ohjelma, joka määrää käyttäytymisestämme yksilöinä, perheinä tai kansakuntana.

Vastaava esimerkki tiedon ja taidon yksipuolisen teknisen sovellutuksen vastareaktiota on havaittavissa terveydenhuollossa. Keskustelua on käyty pehmeän ihmiskuvan ja hoitotieteen puolesta. Fyysiseen todellisuuteen perustuva biolääketiede on saamassa rinnalleen ihmistä itseisarvona fyysisenä, psyykkisenä ja sosiaalisena yksilönä korostavan hoitotieteen. Tämä on johtanut siihen, että rakenteellisten ja ulkoisten terveyttä uhkaavien tekijöiden lisäksi sairauksien syntymisen taustalla nähdään myös psykososiaaliset seikat, ihmisenä elämisen ongelmat. Tästä eräänä esimerkkinä on Levi-Kagan'n esittämä kaavio sairauksien synnystä (kuvio 1).

kuvio 1

Kaavio sairauden synnystä

Lähde: Levi, L. Soc. med. tidskrift 1974:4 s. 248-252, Stockholm

Psykososiaalisen stressin käsitettä on sittemmin kehitetty toiminnalliseen suuntaan. Elämänmuutoksilla, sopeutumisella uuteen tilanteeseen on nähty mm. olevan merkitystä koetun stressin määrään ja vastaavasti sairastuvuuteen. Mikäli elämänmuutoksia tapahtuu samanaikaisesti useampia vaikutus moninkertaistuu. Holmes ja Rahe ovat luoneet eri elämäntilanteiden luokituksen ja selvittäneet näiden tilanteiden aiheuttamaa psyykkistä kuormittavuutta. Vaikeimpina ongelmina heidän tekemässään selvityksessä koettiin 13 tilanteesta,

1. aviopuolison kuolema
2. avioero
3. aviopuolisoiden eroon joutuminen
4. vankeus
5. läheisen perheenjäsenen kuoleminen
6. vakava vamma tai sairaus
7. avioliiton solmiminen
8. työstä erottaminen
9. sovinto aviopuolison kanssa
10. eläkkeelle siirtyminen
11. työttömyys
12. ammatin vaihdos
13. muutto ... ..

Vähäisempää stressiä koettiin mm. joulusta ja liikennesakon saamisesta.

Edellä esitettyjen tärkeiden elämäntapahtumien tarkempi erittely vahvistaa käsitystä siitä, että ihmisenä elämiseen, ihmissuhteisiin liittyvät ongelmat koetaan elämän arvoja punnittaessa tärkeimmiksi. Vakava sairastuminen, työttömyys ja asuinpaikkakunnan muutos jäävät tässä suhteessa selvästi taka-alalle. Tämä saattaa myös kuvata vaikeutta, joka aina liittyy inhimilliseen kanssakäymiseen. Työasiat, jne. ovat usein järjestelykysymyksiä eivätkä sido siinä määrin mm. tunne-energiaa kuin ihmissuhteiden käsittely.

Viime vuosilta koottu tilastomateriaali antaa kuvan siitä kuinka tavallisia ja jopa-päiväisiä Holmes-Rahen'n esittämät elämänmuutokset ovat:

Kuvio 2.	henkilöitä/v.
kuolema	50.000
avioerot	10.000
työkyvyttömyys	20-30.000
työttömyys	100.000
alkanut sairaus-päiväraha	400.000

muuttoliike kunnan sisällä	400.000
muuttoliike kunnasta toiseen kuntaan	190.000

On helppo nähdä, että ihmissuhteita rasittavia ja katkaisevia tapahtumia on uskomattoman paljon. Osa näistä elämäntapahtumista vaativat pitkäaikaista sopeutumista uuteen tilanteeseen.

Esitetyt numerot eivät siten anna läheskään oikeata kuvaa ongelmien esiintymisestä vuositason tasolla.

Työn vaikutus ajankäyttöön

Kehittyneen yhteiskunnan rakenteita ylläpitävä voima on työ. Työn tarjoama toimeentulo, pyrkimys elintason jatkuvaan nostamiseen ja toisaalta talouspolitiikka säätelevät viime kädessä elinolosuhteita, rakennettua ympäristöä, elämäntapaa ja koko kultuuria jossa elämme.

Konkreettisimmillaan työ varaa ihmisen valveillaoloajasta parhaimman osan. Työ vaikuttaa myös työn ulkopuoliseen ajankäyttöön. Raskas työ tai henkisesti deprimoi työ voivat rajoittaa vapaa-ajan käyttöä. Toisaalta työ saattaa muodostua pako-paikaksi, työ mielletään elämän sisällöksi.

Työ kilpailee siten kaiken muun inhimillisen itsensä toteuttamisen osa-alueiden kanssa ajasta ja resursseista.

Työ myyttinä

Työlle on yhteiskunnassamme annettu itsearvoisen hyveen leima. Yhteiskunnallinen arvostus, toimeentulo ja usein myös yksilön identiteetti rakennetaan työn varaan. Myytti työstä jatkuu seuraavasti. Yhteiskuntamme kehittämisestä vastuuta kantavat henkilöt ovat poikkeuksetta tarmokkaita ja omistautuneita työlleen. Johtavissa tehtävissä työn antama tyydytys saattaa olla niin pal-kitsevaa, että työ sisäistetään elämäntavaksi. Elämisen muu piiri kapenee, kyky elää omaa elämää ja tämän kautta ihmissuhteiden arvostaminen jäävät taka-alalle. Yhteiskuntaa kehitetään näin teoreettisesti kulutusyhteiskunnan tavoitteita palvelemaan suuntaan.

Työ ja perhe

Perheen tasolla pitkäaikaisten ihmissuhteiden säilyttäminen on ongelmallista. Tuttu kiertokulku perhekoon kasvaessa ja vähe- tessä yksiöstä kaksioon jne ja takaisin al- kaa. Asuinpaikkakunnat muuttuvat ja ih- missuhteet rikkoutuvat. Kyky solmia uusia naapuruussuhteita lukuisten muuttojen jäl- keen vaikeutuu. Asumisessa ja siihen liitty- vissä ihmissuhteissa on väliaikaisuuden ma- ku. Juurtumista ei tapahdu. Perhe saattaa eristyä.

Sosiaalisista kontakteista eristäytyvän pe- rheen kyky ja mahdollisuudet tyydyttää pe- rheenjäsenien kaikki ihmissuhdetarpeet epä- onnistuu. Alkoholi ja passivoiva viihde tar- joutuvat ratkaisuksi kyvyttömyydelle luoda tyydyttäviä ihmissuhteita.

Perheen kannalta edellä esitetyt kärjiste- tyt tapahtumasarjat repivät ihmissuhteita. Tyytymättömyys perheen kykyyn huoltaa sisäisiä suhteita johtaa tyydytyksen ja elä- män sisällön hakemiseen perheen ulkopuo- lelta. Jälleen kerran työ tarjoaa kunniallisen ja yleisesti hyväksytyin vaihtoehdon elämän- tavaksi.

Varsin luontevaa on, että edellä kuvatun työkeskeisen kulttuurin rakennevaikutuksia on kotityön, sosiaalityön ja yleensä hoitoa- lojen työn väheksyminen ja aliarvostus. Työ, joka on erityisesti naisille tunnuso- maista ja jossa tarvitaan kykyä ihmisen kuulemiseen ja ihmissuhteiden pitkäjännit- teeseen rakentamiseen ei tue kulutusyhteis- kunnan esineellistymistä yhtä todistusvoi- maisesti kuin tavaroiden tuottaminen.

Myytti työstä kaventaa kykyä elää

Lasten pihaleikkikulttuuri on kuollut. Las- ten kyky ja mahdollisuudet siirtää perinne edelleen nuoremmilleen on katkennut.

Elämäntapa, asenteet ja arvot muuttuvat hitaasti sukupolvien kierrossa. Muutos ta- pahtuu perimmältään tunteiden tasolla. Tunnemaailman tärkeiden tunnustaminen on vaikeata ja vielä vaikeampaa on sen yh- distäminen ihmissuhteisiin. Kyky ja tarve läheisiin ihmissuhteisiin, malli kuinka toi- mitaan, luodaan lapsuudessa ja erityisesti varhaislapsuudessa. Ottamani esimerkit ku-

vaavat aikuisten maailmaa kuinka myytti työstä, kunnostautuminen työn avulla, uu- vuttava työ tai pelkkä työ toimeentulon vuoksi seurannaisilmiöineen sitoo yksilön, perheen ja yhteiskunnan voimavarat siten, että aikaa ja kykyä humaanisiin ihmissuhteita arvostavaan elämään ja näin ihmisenä kas- vamiseen on niukalti. Ei liene realistista odottaa, että tämän sukupolven kasvatta- mat jälkeläiset kykenisivät siirtämään tule- valle sukupolvelle olennaisesti nykyisestä poikkeavaa elämäntapaa.

VIITTEET:

- Elinolosuhteet 1950-75 Tilastollisia tiedonantoja No 58. Tilastokeskus 1977.
Elämäntavan terveystutkimuksen työryhmämuistio 5/1980. Suomen Akatemia 1980.
Elämäntavan terveystutkimuksen seminaari Suomen Akatemian julkaisuja 6/1980. Suomen Akatemia 1980.
Väestön osat I ja III Suomen virallinen tilasto VI A:144 ja 145, Tilastokeskus, 1981.
Suomen tilastollinen vuosikirja 1980 Tilastokeskus 1981.
Työelämässä esiintyvän stressin ennaltaehkäisystä Työter- veyslaitos katsauksia No 11, 1977 (Lennart Levin artikke- lin käännös Socialmedicinsk tidskrift (1974): 4, s. 248-252)
Tutkimus ja kansanterveys, Suomen Akatemian julkaisu- ja 3/1981 osa 1 Yleisluennot, Suomen Akatemia 1981.
Psykososiaaliset mekanismit ja sydänverisuonitaudit. Tö- res Theorell, Terapia Hässle (1978): 9 s. 1-12.

Marjatta Lohikoski:

Luovuus taiteellisessa työssä

Dichten
ist dasselbe wie Radium gewinnen.
Arbeit: ein Jahr
Ausbeute: ein Gramm.
Man verbraucht,
um ein einziges Wort zu ersinnen,
Tausende Tonnen
Schutt oder Schlamm.

Näin Majakovski kirjoitti runoudesta, über die Dichtkunst. Vapaasti käännettynä ajatus on tämä: ”Runon kirjoittaminen / on kuin radiumin erottaminen. / Työtä: vuosi / Satoa: yhden gramman verran. / Joka ainoan sanan punnitsemiseen / tarvitaan / romua ja roinaa / tuhansin tonnein.”

Gogol kertoi kirjoittavansa teoksensa kahdeksaan kertaan. ”Toiset tarvitsevat ehkä vähemmän, toiset enemmän aikaa. Minä teen sen kahdeksan kertaa.” Suunnaton vaivannäkö — miksi?

Miten voimakas taiteilijan luova mielikuvi- tus onkin, hän ei kykene tuottamaan kerralla

romaanin, maalaus- näytelmän, elokuvan, sinfonian koko rikkautta, kaikkia yksityis- kohtia ja aspekteja. Luovassa työssä on tietys- ti suuria yksilöllisiä eroja, mutta idea ei fyysis- ty, muotoudu, ennen kuin teoksen sisältö on kypsytynyt ja harkittu.

Taiteilija etenee luonnoksesta toiseen, työ- vaiheesta toiseen — kunnes etsitty ja tavoitel- tu muodon ja sisällön yhteys, yhteensulautu- minen, on tapahtunut. Sisältö on lopultakin syntynyt muotona.

Sisältöhän on muotoa liikkuvampi ja toimi- vampi. Siitä syystä taiteilija on hyvin harvoin työhönsä tyytyväinen. Muodon ja sisällön yh-

teys on vain suhteellinen, niin pitkälle kuin ne voivatkin yhdentyä. Taitelija kokee tuloksen epätäydellisenä vielä silloinkin, kun hän on päästänyt työnsä valmiina käsistään, elämään omaa elämäänsä.

Tieteellisesti eriteltäessä jokainen taideteos on luova prosessi, tapahtumasarja joka syntyy taiteilijan luovan mielikuvituksen työstämänä. Fantasia kantaa teosta aikansa, kuin äidin kohtu lasta. Idea fyysistyy ja saa aineellisen muotonsa. Sen pitää erottua luojastaan omaksi itsekseen.

Kun taideteos on tekijästään irronnut ja saavuttanut itsenäisen olemassaolon, voi alkaa uusi luova prosessi, taiteellinen haltuunotto; se merkitsee taideteoksen havainnointia, sen omaksumista ja siihen kiintymistä. Taidetta voidaan siis eritellä ja arvioida monesta lähtökohdasta: geneettisesti eli syntynsä kannalta, rakenteellisesti — struktuurin kannalta tai funktionaalisesti, käytön ja tarkoituksen kannalta.

Taiteilijan luova prosessi alkaa tulevan teoksen idean synnystä. Myös improvisointi voi synnyttää taidetta, taiteellisia miniatyureja, epigrammeja, musiikillisen etydin, graafisen skizzin. Improvisointi on vain osa luovaa prosessia, kun luodaan suurta muotoa, jolla on syvälinen ja monipuolinen sisältö. Syvälinen teos ei synny kokonaisuudeksi inspiraation äkillisenä leimahduksena, vaan vaatii taiteilijalta pitkäaikaisen ajatustyön. Työ on idean synnyttämistä, kehittämistä ja kypsyttämistä. Tässä suhteessa taiteellinen luominen ei poikkea muusta ihmisen luovasta, käytännöllisestä toiminnasta.

Taideteoksen idea eroaa kuitenkin olennaisesti teknisen tuotteen tai tieteellisen teoksen ideasta. Eroa voitaisiin kuvata käsitteellä ”taiteellis-kuvallinen idea”, mikä tarkoittaa sitä että poeettisen sisällön ideassa on samalla itu, ydin, siitä konkreettisesta aistimuksellisesta muodosta, jonka teos aikanaan saa. Taiteellinen lahjakkuus ilmenee ennen muuta kykynä ajatella teosta kuvallisesti, hahmottaa maailmaa poeettisesti. Ei abstrakteina käsitteinä, vaan mielikuvituksessa nähtynä, kuuluna, esitetynä.

Mielikuvituksen voimasta

Mielikuvitus eli fantasia samoin kuin ajattelu ilmentää ihmisen pisimmälle kehittyneitä kykyjä itsensä ja maailman tiedostamiseen. Työ-

hön suuntauduttaessa on työn valmis tulos jo valmiina mielikuvissamme. Jokaiseen työprosessiin kuuluu siis mielikuvitus työn välttämättömänä osana. Se on osa taidetta, tiedettä, suunnittelua, kaikkea luovaa toimintaa.

Käytämme mielikuvitusta työn välitavoitteiden ja lopputuotteen hahmojen rakentamiseen ja niiden esineelliseen toteuttamiseen. Samalla tavalla mielikuvitus voi luoda myös sellaisia hahmoja, jotka eivät ohjelmoi totunnaista aktiivista toimintaa vaan korvaavat sen. Voimme käyttää kykyämme paeta todellisuudesta joko myönteisesti tai kielteisesti.

Mielikuvitus on kiinteässä yhteydessä ajatteluun. Kuten ajattelu myös mielikuvitus antaa mahdollisuuden tulevaisuuden ennakoimiseen. Fantasiaprosesseissa ennakoidaan todellisuutta heijastavia tapahtumia kirkkaina mielikuvina. Ne siis ovat jo konkreettisia hahmoja. Ajatteluprosesseissa taas operoidaan käsitteillä, yleistetään, tiedostetaan välineellisesti. Ongelmatilanteessa toimintaa aloitettaessa meillä on toisin sanoen kaksi järjestelmää, joilla tajuntamme ehättää toiminnan tulosten edelle: mielikuvituksen järjestelmä ja käsitteiden järjestelmä.

Hahmon valitsemisen mahdollisuus on mielikuvituksen perusta. Uuden käsitejärjestelmän mahdollisuus ajattelun perusta. Kirjailija joutuu luovassa työssään tekemisiin paljon suuremman epämääräisyyden asenteen kanssa kuin insinööri. Hänen luovan mielikuvituksensa olennaisiin puoliin kuuluu epätavallisten assosiaatioiden eteneminen ja sattuman hyväksikäyttö. Musiikin poetiikassaan Igor Stravinsky korostaa, että luovuuteen liittyy aina kyky tehdä havaintoja. Luovan ihmisen tuntee juuri siitä, että hän löytää aina jotain kaikkein tavallisimmista ja vaatimattomimmistakin asioista — jotain huomionarvoista. ”Pienikin sattuma saa hänessä vallan ja ohjaa hänen toimintaansa. Sattumaa ei voi ennakolta järjestää: se havaitaan ja siitä innostutaan.”

Taiteilijan mielikuvat ovat voimakkaita. Flaubert tunsu suussaansa arsenikin maun kuvattessaan Madame Bovaryä. Voimakkaasti ’näkeviä’ ihmisiä tutkittaessa on havaittu hämmästyttäviä fyysisiä muutoksia: lämpötilan kohoamista, sydämen toiminnan nopeutumista tai hidastumista jne. Mielikuvitushahmojen elämän eläminen ei siis vaikuta pelkästään ihmisen käyttäytymiseen. Myös fysiologiset toiminnot muuttuvat. Taideteoksen kokeminen voi aiheuttaa voi-

makkaita mullistuksia. Muuten ei voitaisi selittää niitä tapauksia taiteen historiasta, jolloin teideteoksen kimppuun on hyökätty ikään kuin teoksessa kuvatut henkilöt olisivat lihaa ja verta keskellämme.

Lapsuudessa mielikuvitusta ravitsevat rooleiketit syventävät ja vakiinnuttavat lapsen persoonallisuutta. Lapsi oppii arvioimisen ja vertailun taitoa, kun hän kuvitelluissa tilanteissa rinnastaa omaa ja toisten käyttäytymistä roolihenkilön käyttäytymiseen.

Haaveista ja hikipisaroista

Jokainen ihmiskäsin valmistettu esine on historiallisesti esineellistynyt ja toteutettu inhimillinen haave. Esineen historiassa kiteytyy oikeastaan lukemattomien ihmisten haaveita. Haave antaa meille sysäyksen työhön, tukee ja kantaa tätä ajatusta.

Mielikuvituksellisten haaveiden leikki näkyy ehkä selvimmin taiteessa, mutta ei tiede, ei edes matematiikka tule toimeen ilman mielikuvitusta.

Silti taiteilija saattaa korostaa ajattelun merkitystä työssään. Esimerkiksi Stravinski kirjoittaa, että musiikki on hänelle silkkaa ajatustoimintaa. Hän vaatii kaikkien älyn voimavarojen käyttöä musiikissa, joka edellyttää äärimmäisen tarkkaa ajan jäsentämisen kykyä. Stravinskin mielestä vasta ajatustoimintaa seuraa se sielullinen levottomuus, jolle inspiraatio perustuu. ”Inspiraatio on luovan ihmisen reaktio kamppailussa sen tuntemattoman kanssa, joka ei ole vielä muuta kuin hänen luomisensa objekti, mutta josta pitäisi tulla taideteos.” Hieman samalla tavoin kokee luovuuden Camus. Hän kuvaa sitä hedelmälliseksi rauhattomuudeksi jonka takana on mieletön tiedonhalu.

Luominen on sellaisen tyydytyksen etsimistä, joka tiedetään voitavan saavuttaa vain voiman ponnistamisella. Mielikuvituksessa jyvät seuloutuvat akanoista tuskallisen hitaasti. Ihmisen itsensä on asetettava rajat inhimilliselle toiminnalle. Siitä seuraa jännittävä paradoksi taiteellisessa luomisessa: mitä kurinalaisemmin taiteilija luomistaan hallitsee, sen vapaampaa hänen taiteensa on. Eli Igor Stravinskin mukaan, jos kaikki on minulle sallittua, paras ja huonoin, silloin on myös kaikki ponnistelu pois laskuista ja sen mukana pohja jolle perustaa jotakin.

Luomisen ja taiteen vapaudesta

Säännöt ja pykälät eivät kuulu luovaan toimintaan. Baudelaire, runoilijoiden runoilija, oli sitä mieltä että ihmisen henkinen rakenne itse sanelee sääntöjä itselleen. Omat, itse sanellut rajat, ovat taiteilijalle välttämättömyys. Hänen on osattava heittää turhat kortit pois. Ykseyden hahmottaminen on mahdotonta moninaisuuden lävitse, jos ei ole valinnan suurta tekniikkaa.

On siis palattava Majakovskin sanoihin. ”Työtä: vuosi / Satoa: yhden gramman veran.”

Matti Heikkilä:

Työ, toimeentulo ja joutilaisuus

Työ lienee rauhanasian ohella aikamme eniten esilläoleva teema. Kysymys työstä tai oikeammin sen puuttumisesta tulee vastaan lähes kaikkialla. Se on hallitusohjelmien keskeisin tavoite, se toistuu peruspiirteiltään samansäältöisenä liturgina puolueohjelmissa, sanomalehtien otsikoissa ja pääkirjoituksissa. Kirkasväriset julisteet ammatillisen työväenliikkeen juhlakulkueissa koskettelevat ihmisen oikeutta työhön ja mikä kiintoisinta, myös kirkon lukuisat symposiumit, seminaarit ja konferenssit ovat löytäneet sisältöä työn oikeudenmukaisemman jakamisen teemasta. Itse asiassa vain yksi merkittävä ääni vaikenee tai oikeammin kuuluu erittäin heikosti: työttömien ääni. Eniten päänvaivaa seminaarien järjestäjille tuottaa juuri työttömän puheenvuoron aikaansaaminen ohjelmissa. Kenties juuri tästä johtuen vähäisin poikkeuksin lähes kaikki ratkaisuehdotukset ja lääkkeet joukkotyöttömyyteen ovat olleet työllisten ehdotuksia.

Työttömyys ammatillisen työväenliikkeen kriisinä

Vaatus oikeudesta työhön on ollut poliitti-

sen työväenliikkeen samoin kuin ammattiyhdistysliikkeen kantava teesi teollistumisen alkuajoista lähtien. Kenellekään ei liene jäänyt epäselviksi ne ansiot, jotka juuri ay-liikkeellä on ollut työn, työolosuhteiden, työturvallisuuden ja työntekoon eri asteisesti liittyvän sosiaalipoliittisen järjestelmän kehittämisessä kulluvalla vuosisadalla. Tätä taustaa vasten monen mielestä onkin oudoksuttavaa se suhteellisen leppoinen tapa, jolla järjestäytynyt työväestö on viime vuosina suhtautunut joukkotyöttömyyteen. Ay-liikettä on ehditty arvostella moneen kertaan työllisen työväestön etujärjestyksi. Reaaliansioiden kasvua on jaksettu vaatia ponnekkaammin kuin työpaikkojen lisäämistä sinänsä työttömyysajan toimeentuloturvan kehittämisestä puhumattakaan.

Tilanne on kuitenkin muuttunut. Eräänlaisen historian lehden kääntymisen voi havaita tapahtuneen, kun tasavallan sosialidemokraattinen pääministeri julkisesti esittää pidättyymistä reaaliansioiden korottamisvaatimuksista seuraavissa sopimusneuvotteluissa. Ja hieman vastahakoisesti asettuu tällaisen näkemyksen taakse myös maan suurin työntekijäjärjestö. Tämän voi nähdä uudenaikaisena merkinä solidaarisuudesta työttömien suuntaan. Merkittävä on myös asiantuntijoiden ja

kama yksimielisyys jatkossa harjoitettavan talouspolitiikan suunnasta olivatpa asiantuntijat sitten isäntien tahi työläisten leiristä.

Monien kansalaisten mielissä asiantuntijalausunnat ovat kuitenkin enemmän uskon kautta opittuja kuin henkilökohtaisen näemyksen kautta sisäistettyjä. Erityinen syy omakohtaisen uskon horjumiseen on suurten ja turvallisen tuntuisten valtionyhtiöiden samoin kuin työväenliikkeen eräiden omien liikeyritysten heikko menestyminen ja säälimättömän saneeraaminen. Valtion pyrkimys työvoiman erityiseen suojeluun samoin kuin työväenliikkeen kauneimmat periaatteet ovat kaukana näistä toimenpiteistä, joiden kohteina ovat useammin lattiatason joukot kuin yri-tysjohto.

Vaihtoehtoisia ilmaisutapoja

Läntisiä markkinatalousmaita koettelevan joukkotyöttömyyden sanotaan osaltaan joh-tuvan kulutuskysynnän hidastumisesta. On sanottu, että monissa teollistuneissa länsimais-sa on tiettyjen kulutushyödykkeiden suurin tarve jo tyydytetty eli ”tuotanto on jo ohittanut sen tason, jolloin se olisi yhteiskunnallisesti hyödyllistä ja taloudellisesti tehokasta.” Jos tämä arvio hyväksytään todeksi, voidaan seuraukset kansalaisten perspektiivissä ilmaista kahdella eri tavalla. Tietyn aineellisen tyydytystason vallitessa on tärkeitä ilmaista asiat oikeassa muodossa, jotta vallitsevan järjestelmän ideologisia perusteita ei horjutettaisi. On siten vaarallista sanoa, että ihmisten ei enää tarvitse työskennellä yhtä paljon kuin ennen, vaan kuulemme sanottavan, että työstä tulee olemaan jatkossa puutetta. Vastaavasti ei ideologisen säilyttämisen näkökulmasta ole oikein sanoa kansalle, että meillä on oleva enemmän vapaa-aikaa, vaan että työpaikkoja tulee olemaan entistä vähemmän. — Aidon huolen työn ja työpaikkojen vähenemisestä jakavat kuitenkin niin työntekijät kuin työn-antajatkin.

Karl Marxin vävy, ranskalainen Paul Lafargue kirjoitti satakunta vuotta sitten pamfletin nimellä ”Oikeus laiskuuteen”. Lafarguella ”laiskuus” tahi joutilaisuus olivat synonyymejä käsitteelle ei-työ. Toisaalta laiskuus ja joutilaisuus tarkoittivat tuolloin vapautumista kapitalistisesta työn muodosta kaikkine siihen liittyvine ongelmineen ja riis-toineen. Ja juuri tänään voidaan sanoa, että

koskaan aikaisemmin ei (teollistuneissa länsi-maissa) niin moni ole voinut elää sananmukai-sesti sormeaan liikauttamatta voiden kuitenkin tyydyttää aineellis-fysiologiset perustar-peensa. Tähän sopinee vastauksena Arjo Söderblomin toteamus, jonka mukaan ihmiskunnan haave ei ole ollut vapautuminen työs-tä, vaan mielekäs työ.

Työn merkityksen moninaisuudesta

Työn määrällisen vähenemisen ja työttö-myymyden ongelmaa pyritään hoitamaan lähinnä täystyöllisyysajattelusta käsin. Periaatteessa käytettävissä on kolme toisiaan täydentävää toimintalinjaa (jotka kaikki ovat käytössä): 1) lisätään ”tuottavaa työtä” lisäämällä kysyntää sekä yksityisellä että julkisella sektorilla; 2) jaetaan oleva palkkatyö tasaisemmin esim. työaikaa lyhentämällä; ja 3) passivoidaan työvoimaa esim. sosiaalipoliittisin perustein sekä myös ”puhdistamalla kortistoja” (vrt. sosiaalisesti työrajoitteiset). Näiden konservatiivisten toimintalinjojen rinnalla käydään kasvavaa keskustelua utopistisemmista ratkaisumalleista. Yhteistä näille malleille on työn ja siitä saatavan toimeentulon (palkan) väli-sen sidoksen löyhentyminen. Kyse on työn käsitteen oleellisesta laajentumisesta. Työnä voidaan nähdä jo puhtaan palkkatyön ohel-la muukinlainen mielekäs sosiaalinen toiminta, joka antaa tekijälleen korkean inhi-millisen tyydytysasteen, mutta ei luo ns. tuotannollista lisäarvoa. Puhutaan kansalaispalkasta, negatiivisesta tuloverosta sekä kansalaisten uudenaikaisesta jakautumisesta korkean tuottavuuden kovaan ja matalan tuottavuuden pehmeään sektoriin.

Työn puuttumisen vaikutusten ymmärtä-miseksi ja uusien vaihtoehtoisten ratkaisujen punnitsemiseksi on paikallaan lyhyesti tarkastella työn yllättävän moniulotteisia merkityksiä ja tehtäviä yksilön olemassaolon ja toiminnan kannalta. Näiden ulottu-vuuksien äärellä voidaan samalla myöntää, kuinka surkean vähäiseen osaan työttömyyden aiheuttamasta ahdistuksesta voidaan vaikuttaa turvaamalla joten kuten työttö-män ja hänen perheensä jokapäiväinen leipä eli näkemällä työttömyys yhä ensisijaisesti aineellisen toimeentulon ongelmana. Seuraavassa työn merkityksiä esitetään yksin-kertaistetusti lähinnä Wileniuksen (1981) ja

Jyrkämän (1981) kirjoituksiin pohjautuen.

- materiaalien perustarpeiden tyydyttäminen;
  - aineellinen toimeentulo, palkka
  - palkkatyö ainoana tulolähteenä;
- sosiaalinen merkitys — jäsenyminen yhteisöön ja yhteiskuntaan;
  - toiminta työpaikalla / työyhteisössä suuntaa sosiaalisia suhteita ja luo vuorovaikutusareenan;
  - työ ja ammatti luovat perustaa yhteiskunnalliselle arvostukselle ja (sitä kautta) itsearvostukselle;
  - työ luo mahdollisuuden hahmottaa ympäröivää todellisuutta ja vaikuttaa siihen;
  - työ rakenteellistaa ajankäyttöä — ”työ yhdenmukaistaa yksilön ajankäytön yhteiskunnan yleiseen, sosiaaliseen aikaan;
- ”henkinen ulottuvuus”; työ tarkoitusena sinänsä, omien kykyjen käyttäminen ja kehittäminen, itsensä toteuttaminen; työ muovaa ihmisen persoonallisuutta ja antaa aineksia minäkuvan, identiteetin, syntymiselle ja ylläpitämiselle.

Edelläolevasta varsin yksinkertaistetusta asetelmasta käynee jo esille, ettei työ elämän sisältönä, näin monifunktionaisena kategoriana ole helposti — jos lainkaan korvattavissa muulla toiminnalla. Järjestämällä ”sijaistoimeentulo” eli kompensoimalla yksi kolmannes tästä ihmisenä olemisen keskeisestä kategoriasta voidaan hoitaa vain yksi väkisin irroitettu viipale sinänsä jakamattomasta kokonaisuudesta. Työn puuttumisen kompensoiminen tahi korvaaminen millään muulla kuin toisella työllä on äärimmäisen vaikeata — ellei mahdotonta. Ja edelleen, työttömyyden ymmärtäminen ja hoitaminen voittopuolisesti aineellisen toimeentulon kysymyksenä — niin välttämättömä kuin se onkin — on samalla todellisuuden äärimmäistä yksinkertaistamista ja ihmisen aliarvioimista.

Joukkueiden muodostuminen

Työn suhde ihmisiin tai oikeammin sanoen yhteiskunnan harjoittama työvoima- ja sosiaalipolitiikka yhdessä jakavat kansalaiset erilaisiin toisensa poissulkeviin joukkueisiin. Itse asiassa kysymys on laajemmasta-

kin pitkälle kehittyneelle sosiaalivaltiolle ominaisesta piirteestä. Työvoimapolitiittisesti voidaan kärjistetyssä mielessä puhua kolmesta joukkueesta — työllisistä, ”vapautetuista” ja marginaalijoukkueesta. Enemistö työvoimasta muodostuu terveistä, aktiivista työllisistä. ”Vapautetut” koostuvat iän, sairauden tms. objektiivisen, usein lääketieteellisen syyn perusteella aktiivijoukkueesta pois siirtyneistä. Raja on yleensä jyrkkä, samoin poikkeavat jyrkästi toisistaan ne sosiaaliset odotukset, joita näihin kahteen joukkueeseen kuuluviin kohdistetaan.

Marginaalijoukkue tarkoittaa työttömiä ihmisiä, joiden paikka oikeastaan kuuluisi ensimmäiseen joukkueeseen. Tähän joukkueeseen kuuluvat eivät tiedä, mitä tehdä päästäkseen takaisin ja juuri heidän kohdallaan yhteiskunta on vaivautuneen epätietoinen keinoista. Tähän joukkueeseen kuuluvilla on eräänlainen moraalinen velvollisuus olla ahdistuneita tilanteesta. Edelleen työttömyysturvajärjestelmämme säästöliekkitaso ei jätä avustuksen saajalle epäselväksi, ketä pidetään päävastuullisena hänen ongelmansa.

Marginaalijoukkueita vedetään samanaikaisesti sekä aktiivijoukkueeseen että kohti ”vapautettujen” ryhmää — viimeainittu edellyttää kuitenkin ainakin muodollisesti hyväksyttäviä perusteita. Samanaikaisesti kun työvoimaan kohdistuvat laadulliset vaatimukset koventuvat on keksitty ja syntymässä uusi pienjoukkue — sosiaalisesti työrajoitteiset. Osapuolesta riippuen esitetään arveluita, että työttömien työnhakijoiden (marginaalijoukkue) joukossa on 7 000-15 000 ihmistä, jotka itse asiassa eivät haluaisikaan työtä ja/tai eivät elämäntapansa ja rapistuneen kansalaiskuntonsa vuoksi kykenisi työtä nykyisillä ehdoilla tekemään. Näille sosiaalisesti (siis ei lääketieteellisesti) työrajoitteisille on löytyvässä uusi ulosmenoväylä nimeltään hoito. Tätä väylää myöten työttömyyskortistot voidaan todella puhdistaa siten, että käytettävissä on terveiden työhaluisten ja ahdistuksestaan aktiivisesti poispöykivien työvoimareservi. Ongelmaksi kuitenkin jäänee, etteivät uutta väylää pitkin hoito- ja huoltojärjestelmään siirtyvät kansalaiset lopullisesti lakkaa olemasta olemassa.

Elina Haavio-Mannila:

Työaikatarkaisut ja lapsiperheet

Siinä elinvaiheessa, jossa ihmisillä on lapsia, heillä on eniten myös työtä. Tilastokeskuksen ajankäyttötutkimuksen mukaan vuonna 1979 naimisissa olevien alle 18-vuotiaiden lasten isien kokonaistyöaika oli 59 tuntia viikossa, äitien 64 tuntia. Kokonaistyöaikaan sisältyvät ansiotyö, opiskelu ja kotityö. Yksinhuoltaja-äideillä oli työtä kokonaista 66 tuntia. Lapsettomien aviomiesten kokonaistyöaika oli vain 49 tuntia, vaimojen 57 tuntia. Lapsettomien ja puolisottomien, vanhempiensa kodista muuttaneiden kokonaistyöaika oli 50 tuntia.

Lasten vanhemmat tekevät siis ainakin kymmenen tuntia viikossa enemmän työtä kuin muut työikäiset ihmiset. Isillä tämä merkitsee sitä, että he tässä elinvaiheessa tekevät erityisen runsaasti ansiotyötä. Kotitöitäkin he tekevät hieman enemmän kuin muut miehet. Naimisissa olevilla äideillä pitkä kokonaistyöaika johtuu ennen kaikkea siitä, että he tekevät paljon kotitöitä — ansiotyön määrä on tässä elinvaiheessa naisilla pienempi kuin muulloin. Yksinhuoltajaäideillä ei sen sijaan ole varaa jäädä pois ansiotyöstä tai olla osaaikatyössä; heidän ansiotyöntuntinsa ovat erittäin lukuisat, mikä pidentää kokonaistyöaikaa. Kotitöitä he sen sijaan tekevät 8 tuntia vähemmän kuin naimisissa olevat äidit.

Mitä pienempiä lapsia perheessä on, sitä pitemmäksi muodostuu sekä isien että äitien työviikko. Iris Niemen ym. ”Suomalaisten ajankäyttö” -raportin mukaan ”kokonaistyöaika on pisin naisilla, joilla on alle 4-vuoden ikäinen lapsi. Lasten varttuessa kotityön osuus vähenee ja ansiotyön osuus kasvaa, mutta kokonaistyöaika säilyy jokseenkin muuttumattomana niin kauan kuin perheessä on alle 18-vuotiaita lapsia.”

Pienten lasten vanhemmat verrattuna koko väestöön

Työaikakomitean tutkimusjaostoa varten olen uudelleen analysoinut Tilastokeskuksen vuoden 1979 ajankäyttötutkimuksen tuloksia. Tarkastelin alle 7-vuotiaiden lasten äitien ja isien sosiaalisia ominaisuuksia ja työaikaa ja sen vaikutusta muuhun ajankäyttöön. Kerron ensin hieman siitä, millaisia pienten lasten vanhemmat ovat koko väestöön verrattuina.

Suomalaiset pienten lasten vanhemmat ovat keskimäärin 33-vuotiaita ja heidän koulutustasonsa on melko korkea. He asuvat usein esikaupungeissa ja maaseudun taajamissa. Nuo-

rehkon iän vuoksi heidän terveydentilansa on keskimääräistä parempi kun sitä mitataan pitkäaikaissairauksilla ja vajaakykyisyydellä, mutta heillä on melko paljon toistuvia vaivoja ja psykofyysisiä rasitusoireita, esim. ylläsurinaisuutta, masentuneisuutta, jännittyneisyyttä, väsymystä ja unettomuutta. Tämä viittaa siihen, että pienten lasten vanhempien elämäntilanne koettelee terveyttä.

Pienten lasten vanhemmat ovat ansiotyössä eli työllisiä useammin kuin työikäiset keskimäärin. Vuonna 1979 oli Ajankäyttötutkimuksen yhteydessä tehdyn työvoimatiedustelun mukana pienten lasten isistä 97 % ja äideistä 74 % työllisiä, kun koko työikäisen (15-64 v.) väestön keskuudessa työllisten osuus oli miehillä vain 72 % ja naisilla 64 %.

Pienten lasten äidit ovat yleisemmin osa-aikatyössä kuin kaikki naiset, mutta isät harvemmin. Silti vain joka viides pienten lasten työssäkäyvistä äideistä on osa-aikatyössä eli tekee alle 30 tuntia viikossa ansiotyötä. Monissa muissa maissa osa-aikatyö on tässä elinvaiheessa huomattavasti yleisempää; useissa Länsi-Euroopan maissa valtaosa pienten lasten äideistä on joko kotona tai osa-aikatyössä. Itä-Euroopassa ansiotyössä kokopäiväisesti käyminen sen sijaan on tavallista myös silloin kun lapset ovat pieniä.

Pienten lasten äidit tekevät hieman useammin kuin naiset yleensä aamu-, iltä-, yö- tai epäsäännöllisesti, siis ns. epämukavana aikaa tehtävää työtä. Isät taas tekevät jonkin verran yleisemmin kuin miehet yleensä vuorotyötä. Epätavallisten työaikamuotojen valinta tässä elinvaiheessa johtuu siitä, että niiden avulla pyritään hoitamaan lapset vanhempien työaikajärjestelyjen avulla, koska päivähoitopalveluja ei ole riittävästi saatavilla tai niitä ei haluta käyttää.

Pienten lasten vanhempien korkeahkosta koulutustasosta johtuu se, että harvat heistä ovat erikoistumattomia työntekijöitä tai yksinäisyrittäjiä. Isistä suurin osa on ylempiä toimihenkilöitä ja ammattityöntekijöitä, äideistä enemmistö alempia toimihenkilöitä.

Eri pituista työaikaa noudattavat pienten lasten vanhemmat

Neljä viidesosaa pienten lasten isistä tekee viikossa vähintään 40 tuntia ansiotyötä, äideistä vain kaksi viidesosaa. Isistä 15 % tekee ansio-

työtä 30-39 t/vk, 1 % on osa-aikatyössä ja 4 % työttömiä, opiskelijoita ja työkyvyttömyyseläkkeellä. Äideistä neljännes noudattaa keskipitkää, 30-39 tunnin työaikaa ja 12 % on osa-aikatyössä (alle 30 t/vk). Omaa kotilautta hoitavia on pienten lasten äideistä vain 19 %. Loput 7 % ovat työttömiä, opiskelijoita tai työkyvyttömyyseläkkeellä olevia.

Pienten lasten isien enemmistön työaika on siis varsin pitkä kun taas äitien työaika vaihtelee. Tarkastelen nyt lyhyesti eripituista työviikkoa tekevien isien ja äitien sosiaalisia ominaisuuksia.

Työajan pituus ja työssäolo liittyvät ikään vain hieman: osa-aikatyötä tekevät äidit ovat keskimääräistä vanhempia, kotiäidit nuorempia. Kotiäideillä on eniten pieniä lapsia ja nämä ovat iältään nuorimpia.

Keskipitkää työviikkoa (30-39 t/vk) tekevät isät ja äidit ovat parhaiten koulutettuja ja sosioekonomiselta asemaltaan yleisimmin toimihenkilöitä. Tähän työaikaryhmään kuuluvat isät pitävät työtään usein henkisesti raskaana.

Pitkää työviikkoa tekeville sekä isille että äideille on ominaista epätavalliset työaikajärjestelyt (vuoro- ja epämukavaan aikaan tapahtuva työ) sekä ruumiillisesti raskas ja yksitoikkoinen työ. Pitkää työviikkoa tekevät äidit pitävät työtään myös henkisesti raskaana. Keskipitkään työaikaryhmään verrattuna tämän ryhmän työ on varsin sidonnaista ja yksinäistä. Pitkää työviikkoa tekevien äitien työssä on enemmän epämiellyttäviä piirteitä kuin lyhyttä ja jopa pitkäkin viikkoa tekevien isien työssä.

Pitkää ansiotyöviikkoa tekevien äitien työolot ovat siis ankeat. Mutta on toinenkin naisten työaikaryhmä, jonka työolosuhteet ovat huonot. Osa-aikatyötä tekevät äidit toimivat erityisen usein (52 %) vuoro- tai epätavallisten työaikajärjestelyjen piirissä. Heidän työnsä on tosin henkisesti kevyttä mutta ruumiillisesti miltei yhtä raskasta ja jopa yksitoikkoisempaa kuin vähintään 40 viikkoa tekevien äitien, joiden työolot puolestaan ovat huonommat kuin keskipitkää viikkoa tekevien. Osa-aikatyö ei ole kovin sidonnaista — se ei estä poistumasta työpaikalta 5 minuutiksi hankkimatta sijaista — mutta yhteydet ulkopuoliseen maailmaan puhelimitse ovat rajoitetut ja työ on erittäin yksinäistä: 56 % ei voi jutella työtoveriensa kanssa työtä tehdessään muuta kuin tauoilla tai ei lainkaan tai sitten heillä ei ole lainkaan

työtovereita.

Osa-aikatyön epämieluisia piirteitä selittää osaksi työn laatu: 30 % sitä tekevästä tekee siivoustyötä, 14 % konnttoriteknistä työtä, 11 % kaupallista työtä ja 11 % opetus-työtä.

Osa-aikatyötä tekevät äidit ovat yleensä naimisissa kodin ulkopuolella säännöllistä päivätyötä tekevien miesten kanssa, joiden viikkotyöaika on — samoin kuin kotiäitien miesten — pitkä. Heidän aviomiehensä ovat usein joko ylempiä toimihenkilöitä tai ammattityöntekijöitä. Puolisoiden ns. suhteelliset ammatilliset edellytykset näyttävät vaikuttavan sekä ansiotyöhön hakeutumiseen että työaikaan. Puolisot tavallaan korvaavat toistensa työpanosta: koti- ja osa-aikatyötä tekevien äitien koulutetut ja/tai hyvissä ammateissa toimivat miehet uppoutuvat ansiotyöhön enemmän kuin kokopäivätyötä tekevien äitien miehet, joiden kouluksellinen ja ammatillinen asema on alhaisempi.

Työajan vaikutus muuhun ajankäyttöön

Mitä lyhyempi ansiotyöaika, sitä enemmän tietenkin ehditään tehdä jotain muuta. Mihin pienten lasten vanhemmat käyttävät aikansa eripituista ansiotyöviikkoa tehdesään? Vastaamalla tähän kysymykseen saamme jotakin vihiä siitä, mitä seurauksia pienten lasten vanhempien työajan lyhentämisellä voisi tulevaisuudessa olla.

Olen tutkinut työajan vaikutusta muuhun ajankäyttöön vakioimalla vanhempien sosioekonomisen aseman (toimihenkilöt — työntekijät), jotta yhteiskuntaluokan väliintulevat vaikutukset voitaisiin ottaa huomioon. Pitkäksi luokittelin vähintään 8 tunnin toteutuneen ansiotyöpäivän, lyhyeksi sitä lyhyemmän eli alle 8 tunnin työpäivän. Työmatkoja, sivutoita ja maataloustyötä omalla tilalla ei luettu työajaksi.

Lyhyttä työpäivää tehneillä oli käytösään ylimääräistä aikaa pitkää päivää tehneisiin verrattuna seuraavasti:

	Isät	Äidit
Toimihenkilöt	2 t 55 min	2 t 24 min
Työntekijät	1 t 41 min	3 t 30 min

Eniten joutaa muihin tarkoituksiin lyhye-

nä työpäivänä aikaa työntekijä-äideiltä, vähiten työntekijäisiltä. Lyhyenä päivänä miltei puolet isille jäävästä ylimääräisestä ajasta menee vapaa-ajan toimintoihin, runsas kolmannes kotitöihin (taulukko). Toimihenkilöisillä lisääntyvät erityisesti kotikeskeiset harrastukset: TV, lukeminen ja perheenjäsenten kanssa seurustelu. Työntekijöillä näihin käytettyyn aikaan ei ansiotyöpäivän pituus vaikuta yhtä paljon. Molemmissa sosioekonomisissa ryhmissä isät ehtivät lyhyenä työpäivänä käyttää enemmän aikaa kodin ulkopuolisiin harrastuksiin ja kyläilyyn kuin pitkänä.

Selvin sosioekonomisten ryhmien välinen ero isillä on se, että lyhyenä ansiotyöpäivänä toimihenkilöisät hoitavat lapsia ja tekevät ostoksia sekä asioivat kun taas työntekijäisät paneutuvat kodin- ja kulkuneuvojen korjaus- ja huoltotöihin. On kuitenkin huomattava, että työntekijäisät hoitavat lapsia pitkänä työpäivänä enemmän kuin toimihenkilöisät, joten lisäystä ei ”tarvita” yhtä paljon.

Äitien sosioekonominen asema vaikuttaa sen sijaan ratkaisevasti siihen, mihin lyhyenä ansiotyöpäivänä aikaa käytetään. Työntekijä-äidit käyttävät ylimääräisestä ajastaan kokonaista 70 % kotitöihin, toimihenkilöäidit vain 49 %. Työntekijä-äidit harrastavat lyhyenä ansiotyöpäivänä erittäin runsaasti varsinaisia kotitaloustöitä kuten ruoanlaittoa, leipomista ja säilömistä, tiskausta ja siivousta (mutta eivät erityisesti pese pyykkiä tai huolla vaatteita). Heidän keskuudessaan myös varsinaiseen lastenhoitoon, mutta ei lukemiseen ja leikkimiseen lasten kanssa, kuluva aika on pitkä.

Toimihenkilöäidit käyttävät lyhyenä päivänä aikaa runsaasti paitsi kotitöihin, erityisesti lastenhoitoon, myös kotikeskeisiin harrastuksiin ja oleiluun, varsinkin television seuraamiseen, lukemiseen, käsitöihin ja lepäilyyn. Myös monipuolisiin kodin ulkopuolisiin harrastuksiin — katsomosta harrastamiseen, ravintoloihin, liikuntaan ja matkoihin — sekä kyläilyyn on mahdollisuuksia lyhyenä ansiotyöpäivänä enemmän kuin pitkänä. Sekä äideillä että isillä ruokailuaika on molemmissa sosioekonomisissa ryhmissä pidempi lyhyenä kuin pitkänä työpäivänä.

Lyhyt työpäivä antaa siis isille ja äideille tilaisuuden tehdä kotitöitä. Isille tarjoutuu silloin lisäksi mahdollisuuksia kodin ulkopuolisiin mutta varsinkin toimihenkilöiden parissa

Taulukko: Lyhyttä (alle 8 t) ansiotyötä tekevien alle 7-vuotiaiden lasten isien ja äitien muun ajankäytön poikkeaminen pitkää tekevien ajankäytöstä työpäivänä sosioekonomisen aseman mukaan, tuntia ja minuuttia.

Ansiotyön ulko- puolinen toiminto	ISÄT		ÄIDIT	
	Toimi- henkilöt	Työn- tekijät	Toimi- henkilöt	Työn- tekijät
OPISKELU	.10	.06	.06	.05
KOTITYÖ	1.02	.42	1.11	2.27
Siitä:				
Kotitaloustyö	.10	.09	.34	1.32
Kodin huoltotyöt ja auttaminen yms.	.12	.21	.06	.11
Lastenhoito	.18	.05	.17	.22
Ostokset ja asiointi	.22	.07	.14	.22
FYYSISET TARPEET	.21	.00	.14	.18
VAPAA-AIKA	1.22	.53	.53	.40
Siitä:				
Monipuolinen harrastaminen	.37	.33	.17	.21
Kyläily	.11	.14	.07	.05
Kotikeskeiset harras- tukset ja oleilu	.34	.06	.29	.14

Lähde: Laskettu Tilastokeskuksen ajankäyttötutkimuksen aineiston vuodelta 1979 perusteella.

myös kotikeskeisiin vapaa-ajan harrastuksiin. Toimihenkilöäidit puolestaan hoitelevat lyhyenä päivänä lapsia ja viettävät aikaa kotikeskeisissä harrastuksissa enemmän kuin pitkänä. Työntekijä-äidit tekevät silloin lähinnä kotitaloustöitä ja hoitavat lapsia.

Miten lapsiperheiden työaika olisi järjestettävä?

Miltei kaikki pikkulapsiperheiden isät ja kolme neljäsosaa niiden äideistä on ansiotyössä. Vanhempien kokonaistyöaika on selvästi pi-

dempi kuin muiden väestöryhmien. Tässä elinvaiheessa ihmisten voimat ovat parhaimmillaan. Mutta heidän on myös pakko tehdä työtä usein jopa yli voimiensa.

Pienten lasten vanhemmat ovat usein ristiriitatilanteessa. Rahaa tarvitaan asuntoon, uralla pyritään edistymään, lapsia halutaan hoitaa ja kasvattaa. Aika vain ei tahdo riittää.

Eräänä ristiriitatilanteen ratkaisuna on se, että pienten lasten vanhemmat voisivat tässä perheen elinvaiheessa tilapäisesti vähentää ansiotyöaikaansa ja omistaa aikaansa lasten- ja kodinhoidolle. Ruotsissa pienten lasten vanhemmat voivat olla osa-aikatyössä aina siihen saakka, kun lapsi on kahdeksanvuotias. Sen

jälkeen heillä on oikeus palata kokoaikatyöhön. Osa-aikatyöstä maksetaan vähemmän kuin kokoaikatyöstä, mutta monet ovat olleet valmiita luopumaan osasta palkkaansa voidakseen omistaa aikaa perhevelvollisuuksille. Myös Suomessa on pienten lasten vanhempien parissa halukkuutta siirtyä tilapäisesti tekemään lyhyempää työpäivää. Huolta aiheuttaa kuitenkin se, pääseekö sen jälkeen enää takaisin kokoaikatyöhön.

Myös työnantajalle saattaa lyhyemmän työajan järjestämisestä koitua ongelmia. Valtionhallinnossa voidaan nykyisin tietyissä tapauksissa siirtyä henkilökohtaisista syistä osa-aikatyöhön. Puolesta työajasta saatetaan tällöin maksaa 60 % palkasta. Eräs virkamies valitti sitä, että jäljelle jäävällä 40 %:lla ei pysty palkkaamaan yhtä pätevää puolipäivätyöntekijää kuin se, jolta tämä raha nyt säästyy. Näin joudutaan tyytymään ammattitaidottomampaan työvoimaan, mistä työ kärsii. Ratkaisuna olisi lisärahoitus tai palkan jakaminen kahtia.

Työntekijän kannalta siirtyminen osa-aikatyöhön voi aiheuttaa työtahdin kiristymistä varsinkin silloin, kun uutta työvoimaa ei oteta korvaamaan poisjäävät työtunnit. Pienemmällä palkalla joutuu näin tekemään ly-

hyessä ajassa entiset työnsä.

Edellä esittämäni tutkimustulokset osoittavat kuitenkin mielestäni selvästi, että pienten lasten vanhempien työajan lyhyyteen liittyy monia myönteisiä seikkoja. Vanhemmilla on enemmän aikaa lastenhoitoon ja kehittäviin harrastuksiin. Koulutus ja sosioekonominen asema vaikuttavat jonkin verran siihen, miten ylimääräinen aika käytetään. Koulutetut naiset pystyvät pitkänkin työajan vallitessa osallistumaan monipuolisiin harrastuksiin kodin ulkopuolella. Heidän kohdallaan lyhyt työpäivä merkitsee erityisesti kotikeskeisten harrastusten ja oleilun lisääntymistä. Kouluttamattomat ja/tai työntekijä-äidit omistautuvat lyhyen työajan vallitessa erityisesti kotitaloustöihin, mutta heidän kohdallaan työajan lyhyyteen liittyy myös vilkas harrastustoiminta kodin ulkopuolella.

Lyhyt työaika vähentää sukupuolten eriarvoisuutta varsinkin siinä tapauksessa, että isällä on lyhyt työaika. Lyhyttä päivää ansiotyötä tekevät isät ehtivät hoitaa lapsia huomattavasti enemmän kuin pitkää tekevät. Toimihenkilöisillä on lyhyenä päivänä myös mahdollisuus olla kotona ja seurustella perheenjäsenten kanssa. Tämä vähentää sukupuoliroolien eriytymistä perheessä, tuo isän kotiin .

Paavo Seppänen:

Vahvan henkilön jäljet demokratian kehityksessä

Vähiten epäselvältä näyttävä asia annetussa otsakkeessa on demokratia. Otsakkeeseen sisältyy ajatus, että on olemassa sellainen asia kuin demokratia ja että se myös kehittyy. Ja kyllä demokratian olemassaoloon uskotaankin. Kansanvaltaisuutta ei kuitenkaan takaa se, miten demokraattiseksi mikin maa itsensä esittelee, eikä aina edes sekään miten demokraattisena maan kansalaiset maataan pitävät. Toisin sanoen kansanvaltaisuus, demokraattisuus, on aina suhteellinen asia.

Jos kansanvallalla tarkoitetaan — niin kuin on johdonmukaista — sitä että kaikilla kansalaisilla on mahdollisuus päättää valtakunnan asioista, kansanvaltaa ei koskaan ole täydellisenä ollut olemassa. Kansalaisten vallankäyttö on rajoittunut hyvin harvoihin asioihin. Aina on ollut myös rajoituksia, jotka ovat sulkenet yhden tai toisen osaryhmän päätöksenteon ulkopuolelle. (vrt. demokratian malliesimerkit ja naiset).

Perusteltua on kuitenkin sanoa, että demokraattisuutta — kansanvaltaisuutta — on ainakin *jonkinasteisena olemassa* ja että demokraattisuus vaihtelee sekä maasta toiseen että ajankohdasta toiseen.

Suomen yhteiskuntajärjestelmä perustuu ensisijaisesti länsimaisen demokratian perin-

teelle, jonka ansioina korostetaan sellaisia asioita kuin yksilön vapaus, järjestelmän tehokkuus, taloudellinen hyvinvointi, äänioikeus jne. Kuitenkaan länsimaisen demokratian tunnusomaisimmat piirteet eivät ole näitä, vaikka ne länsimaisen yhteiskunnan piirteitä ovatkin. — Olennaista demokratian kannalta on *yksilön valtaoikeuksien korostaminen suhteessa yhteiskunnan vallankäyttäjien valtaoikeuksiin*. Kansanvallan kannalta katsottuna ei ole tärkeää vain se, että kansalaisilla on äänioikeus vaan myös se, että tällä *äänioikeudella on reaalin sisältö*, todellinen mahdollisuus vaikuttaa yhteiskunnan asioista päätettäessä.

Jokainen tietää erinomaisesti, että kansan tahdon toteutuminen yhteiskunnan asioiden hoidossa on erittäin vaikea asia. Tavallisen ihmisen mahdollisuudet vaikuttaa arkielämässä ovat vähäiset. Poliittisen kansanvallan käyttö perustuukin pääosiltaan vallan delegointiin, valtuutukseen jonka kansa antaa edustajille ja joka selvästi ilmenee myös Suomen hallitusmuodon 2 §:stä: ”Hallitusvalta Suomessa kuuluu kansalle, jota edustaa valtiopäiville kokoontunut eduskunta.”

Rajoituksistaan huolimatta länsimaiseen demokratiaan nojaava järjestelmä näyttää kuitenkin kaikista tähän asti keksityistä järjes-

telmistä vähiten puutteelliselta, sillä se tarjoaa toisaalla *vapaammat mahdollisuudet vallankäyttäjien valintaan* vapaissa vaaleissa ja antaa toisaalla muita järjestelmiä *suuremmat mahdollisuudet vallankäyttäjien valvontaan*. Joskus voidaan sanoa myös niin, että kyseessä on yksilön ja yhteisön tai kansalaisen ja valtion välinen suhde. Näiden tunnusten pohjalta saatetaan tarkastella yleensä koko demokratiatoimivuutta — myös sen kehittymistä. Jos vallankäyttäjien valintajärjestelmä toimii kansanvaltaisesti so. kansan vapaasti ilmaiseman tahdon mukaisesti ja jos vallankäyttäjien toimintaan pystytään tehokkaasti valvomaan, voidaan demokratian sanoa toimivan niin hyvin kuin se tähän mennessä keksittyjen ratkaisujen puitteissa on mahdollista. Toisin sanoen. *demokratian kehitystä arvioitaessa on tärkeää kiinnittää huomiota siihen, onko valta kasautumassa vallankäyttäjille* esim. voimakkailla henkilöille tai henkilöryhmille *vai onko suuntana kansalaisten vaikutusmahdollisuuksien lisääntyminen*.

Tältä osin ensimmäinen teesini kuuluu. *Kansanvalta on kapenemassa*. Mikään ei selvästi osoita, että kansalaisten vaikutusmahdollisuudet esimerkiksi Suomessa tai muissa maissa olisivat viime vuosikymmenien aikana lisääntyneet — pikemminkin päinvastoin. Me tosin puhumme paljon demokratiasta ja uusista demokraattisista ratkaisuista, kuten lähidemokratiasta — työpaikkademokratiasta, yritysdemokratiasta, kouludemokratiasta, korkeakouludemokratiasta jne. — mutta silti epäilen suuresti demokratian todellista lisääntymistä. Pikemminkin näyttää siltä, että tunnusomaisinta kehityksessä on *vallankäyttäjien harjoittaman kontrollin lisääntyminen ja tavallisen ihmisen jääminen voimattomaksi*.

Aloitetaan politiikasta itsestään, jossa vallan keskittäminen ja vahvan henkilön asema on ollut ilmeisin. Vaikka käyttökelpoisia esimerkkejä löytyisi varmasti muualtakin, esimerkkinä tässä saa toimia viime vuosikymmenien Suomi.

Suomen voimassa oleva hallitusmuoto antaa tasavallan presidentille suhteellisen suuret valtaoikeudet. Näihin valtaoikeuksiin kuuluu mm. *eduskunnan hajoittamisoikeus, oikeus päättää hallituksen muodostamisesta* ja nimenomainen *valtuus päättää Suomen suhteista ulkovaltoihin*. *Presidentin suurilla valtuuksilla on ilmeinen perustansa sekä Suomen historiassa että siinä poliittisessa tilanteessa, jossa hallitusmuodosta Suomen itsenäistyttyä pää-*

tettiin. Parlamentarismi joka Suomen valtiosääntöön vuonna 1917 sisällytettiin oli tuolloin suhteellisen uusi ja kokeilematon vallankäytön muoto. Pelossa että maa joutuisi rajattoman eduskuntavallan käsiin, annettiin vuoden 1919 hallitusmuodossa presidentille suhteellisen laajat valtuudet eduskuntavallan vastapainoksi. Tapahtunut voidaan tulkita myös sovitteluratkaisuksi voittaneiden tasavaltalaisten ja hävinneiden monarkian kannattajien välillä. Mahdollisesti myös ratkaisuksi, johon sisältyy jäänteitä autonomian ajan hallitsijakeskeisyydestä.

Nimenomaisten valtuuksien lisäksi hallitusmuotoon sisältyvät presidentin valtaoikeudet näyttävät sillä tavoin venyviltä, että presidentti voi tulkita tehtäväalueensa laajemmin ja käyttää myös laajempaa valtaa kuin mitä hallitusmuodon laatijoiden on yleensä ajateltu tarkoittaneen.

Toisaalta presidentin vastuuta koskevat säännökset ovat jääneet niukoiksi — joidenkin tulkinnan mukaan lähes olemattomiksi. Kun presidentin *poliittinen vastuu on myös suhteellisen väljä*; 6 vuoden pituinen toimikausi, uudelleenvaalintaa koskevien rajoitusten puuttuminen ja välillinen vaalitapa, on asetelma tarjonnut presidentille *hyvin laajat mahdollisuudet henkilökohtaisen vallan käyttöön*.

Toisin sanoen Suomen nykyinen hallitusmuoto on sillä tavalla kiinnostava, että se jättää presidentille hyvin suuren liikkumavaran ja samalla mahdollisuudet siihen, että presidentit voivat käyttää valtaansa hyvin eri tavoin. Näin on myös käytännössä tapahtunut. Mahdollista on myös päätellä, mitä tapahtuu silloin, kun presidentti on vahva henkilö.

Presidentti Kekkonen on epäilemättä ollut vahva presidentti. Myös se, miten vahvan henkilön jäljet Suomen poliittisessa järjestelmässä näkyvät, on hänen toimikaudellaan tapahtuneen kehityksen pohjalta pääteltävissä.

Ensimmäinen tätä koskeva väitteeni tai toinen teesini on se, että *vahvan henkilön kaudella valta on pyrkinyt keskittymään ja kansanvaltaisuus kapenemaan*. Ainakin sellaisessa järjestelmässä millainen omamme on, muut vallankäyttäjät — jotka usein toimivat toisen vallankäyttäjän vallan rajoittajina, ovat tulleet presidentin henkilökohtaisista kannanotoista korostuneen riippuviksi. Tämä koskee sekä poliittikkoja että virkakoneistoa — osittain myös niitä, jotka ovat virkakoneiston ulkopuolella kuten työmarkkinajärjestöjä. — Erityisesti näyttää vallan keskittymistä edistä-

neen presidentin oikeus nimittää hallituksen jäsenet ja eräät korkeat virkamiehet. Kun pyrkimys tärkeisiin ja vaikutusvaltaisiin asemiin on sen verran inhimillinen heikkous, että siihen saattavat sortua myös poliitikot ja korkeisiin virka-asemiin tähtäävät henkilöt, on *voimakkaan presidentin suosion tavoittelu ilmeisesti lisääntynyt*. Sopimattomuudesta presidentin silmissä on tullut jos ei pelätty niin ainakin kaihdettu poltinmerkki. Aina liehitte-lyyn asti osoitetusta sopivuudesta taas korostuneen tavoiteltu asia.

Käytettäköönpä käytetyistä keinoista sitten mitä ilmaisua tahansa — perässähihtäminen, myötäjuokseminen, presidentin tulevan kannan mahdollinen etukäteishaistelu tai mikä muu tahansa, tällaisen käytännön olemassaolo ei ole jäänyt juuri keneltäkään huomaamatta. Sosiologina voisi sanoa, että siitä ehti tulla niin olennainen osa jokapäiväistä käytäntöä, että sitä voidaan hyvällä syyllä nimittää sosiaaliseksi laitokseksi, sosiaaliseksi instituutioksi. Vaikutukset eivät kuitenkaan ole rajoittuneet vain henkilöihin, ne ovat ulottuneet myös yhteiskunnan eri intressejä edustaviin puolueisiin. Puolue joka presidentin suopeudesta riippuvassa järjestelmässä asettuu vastustamaan tai vain arvostelemaan presidenttiä, vaarantaa mahdollisuutensa päästä hallitukseen hänen toimikautenaan. Tilanne olisi toinen vain siinä tapauksessa, että presidentin vallan vastapainona olisi jokin toinen valta kuten eduskunta tai esim. aatelin valta kuningasvallan vastapainona feodaali-ajan yhteiskunnassa. Tai niin kuin Montesquieu on asian ilmaissut: ”Vallan pysäyttää vain valta”.

Miksi vallan keskittymistä presidentille on tapahtunut, on epäilemättä johtunut myös siitä, miten presidentin suorittama työ yhteiskunnassa on koettu. Erityisesti tämä näkyy juuri presidentti Kekkonen kaudella. Hänen panostansa Suomen ulkopoliitikan hoitajana on yksimielisesti arvostettu. Kun tähän perustuva arvostus on tuonut hänelle myös henkilökohtaista karismaa, ei häntä ole tohdittu arvostella muustakaan, vaan pikemminkin on tapahtunut niin, että kansan tahdon tulkeiksi nähdyt puolueet ovat pyrkineet tarkistamaan kurssiaan pikemminkin presidentin näkemysten kuin puolueiden kannattajien näkemysten mukaan. Mikäli puolueiden sisäistä taistelua on presidentin tai puolueen kannattajien välillä käyty, tämä taistelu on — voi sanoa poikkeuksetta — päättynyt presidentin suosiota tavoittelevien hyväksi. Toisin sanoen presi-

dentinvaltaisuudella on ollut — siitä riippumatta pidetäänkö saatuja tuloksia ihmisten kannalta arvostettuina vai arvosteltavina — tendenssinä kääntää valtasuhteet päinvastaisiksi kuin mitä ne normaalissa kansanvaltaisessa järjestelmässä ovat. — Kansanvaltaisessa järjestelmässä puolueiden ja poliitikkojen edellytetään pyrkivän kansalaisten tahdon huomioonottamiseen. Kokemukset meiltä — ja ilmeisesti myös muista vastaavista järjestelmistä — viittaavat siihen, että kansalaisten, se on *tavallisten äänestäjien, hyväksynnän tavoittelu on pyrkinyt jäämään toissijaiseksi presidentin suosion tavoittelun rinnalla*. Toisin sanoen näyttää ilmeiseltä, että *kansanvallalla on taipumus kaventua vahvan presidentin mukana*.

Ehkä kaikkein voimakkaimmin koettuna kansanvallan kaventumisen osoituksena voidaan kuitenkin pitää *puoluevallan so. lähinnä puoluejohdon ja puoluebyrokratian vallan kasvua*. Toisin sanoen myös *puolueiden piittaamattomuus jäsenistään ja kannattajistaan on lisääntynyt*. Erityisesti näyttää tätä kehitystä edistävän puolueiden taloudellisen riippumattomuuden lisääntyminen puolueen kannattajista. Vaikka puolueiden tulisi puoluelain mukaan turvata kansanvaltaisten periaatteiden noudattaminen puolueen sisäisessä päätöksenteossa, mitään vahvoja pakotteita ilman puolueiden sisäistä ”kansannousua” ei puolueiden jäsenillä näytä olevan käytettävissään. Tällä tavoin on syntynyt myös riski siihen, että kaikentyypiset vaalit eduskunta- ja valitsijamiesvaaleja myöten ovat muodostuneet korostuneemmin puoluejohdon ja puoluebyrokratian kuin puolueen kannattajien kontrolloimiksi tapahtumiksi.

Jos demokratialla tarkoitetaan nimenomaan *yksilöiden vaikutusmahdollisuuksien olemassaoloa, silloin myös puoluevallan muutoksena tapahtunut muutos on ollut demokratiaa selvästi kaventava*. Jos taas puolueiden valtaa sinänsä pidetään demokratian ilmentymänä, silloin voidaan päätyä toisenlaiseen johtopäätökseen. Minun silmissäni vallan keskittyminen puoluejohdon ja puoluebyrokratian käsiin ei merkitse demokratian lisääntymistä vaan sen kaventumista.

Käytännössä vallan keskittyminen puolueiden johtoelimiin, merkitsee myös puoluekurin lisääntymistä. Kun niskottelevat — tai vain puoluebyrokratian johtoa arvostelevat — pyritään yleensä saattamaan ojennuksen, on selvästi nähtävissä, että puoluebyrokratian val-

lan kasvu johtaa myös kansan valitsemien yksityisten edustajien — kansanedustajien — vallan murenemiseen. Vaikka puoluekuri ei ole pelkästään kielteinen asia demokraattisen päätöksenteon kannalta, se epäilemättä on kansalaisten äänen ja nimenomaan kansalaisten poikkeavien äänten kuulumista rajoittava tekijä.

Periaatteessa sama mitä on tapahtunut puolueissa näyttää tapahtuneen myös *etujärjestöissä*. Ilmiö ei ole kuitenkaan välttämättä yhteydessä voimakkaisiin henkilöihin — vaikka sekin tietysti on mahdollista — vaan pikemminkin siihen, että etujärjestöjen *taloudellinen riippumattomuus järjestöjen jäsenistä* on lisääntynyt. Toisin sanoen jäsenen valta tai järjestöjen demokraattisuus, *järjestöjen kansanvaltaisuus on ilmeisesti myös kaventunut*. Miten paljon se johtuu juuri vahvoista henkilöistä, miten paljon jostakin muusta on vaikea päätellä. Yleensä sellaisen järjestelmän luominen, jossa valta keskittyy, on ainakin jonkinlaisessa yhteydessä myös vahvoihin henkilöihin.

Epäilemättä vallan keskittymistä on tapahtunut myös monilla muilla yhteiskunnan osaluilla. Taloudellisesta toiminnasta on tullut selvästi *entistä suurempien yksikköjen toimintaa*. Tämä näkyy selvästi mm. teollisuudessa, kaupassa — luottolaitosten toiminnassa, käytettäköön keskittymisestä sitten mitä nimeä tahansa — toimialarationalisointia, fuusioitumista jne. Keskittyminen ei kuitenkaan koske vain yksityistä talouselämää vaan myös alkuaan hyvin demokraattisiksi suunniteltuja osuustoimintayrityksiä, joiden piirissä yhteensulautuminen ja toimialarationalisointi ei ole ainakaan vähäisempää kuin sen ulkopuolella olevassa yksityisessä sektorissa. — *Mikään ei kuitenkaan viittaa siihen, että tällainen vallan keskittyminen johtuisi nimenomaan vahvoista henkilöistä*. Pikemminkin se saattaa johtua koko yhteiskunnassa tapahtuvasta muutoksesta, jossa uudenaikaisella *teknikalla on hyvin hallitseva asema*. Itse asiassa, jos yleensä pitäisi etsiä jokin yhteinen nimittäjä kaikelle vallan keskittymiselle ja demokratian — kansalaisten henkilökohtaisten vaikutusmahdollisuuksien — kapenemiselle, se ilmeisesti olisi juuri *omaksumamme teknillinen kulttuuri* kaikkine seurausilmiöineen.

Ehkä siitä löytyvät selitykset myös pelottaan sotilaalliseen varustautumiseen ja tavallisten ihmisten valvonnan ulkopuolelle jäävään supervaltojen vallan kasvuun. Toisin sa-

noen suurimmat vallan keskittymisestä aiheutuvat ongelmat ovat tuskin palautettavissa vain vahvoihin henkilöihin, vaikka osansa heilläkin siinä lienee. Paremminkin ne ovat palautettavissa nykyaikaisten ihmisten yhdessä luomaan teknisen kulttuurin mukana syntyneeseen problematiikkaan.

Demokratian kapenemista on yritetty myös paikata. Yksi yritys tässä suunnassa on ns. *lähidemokratiakokeilut* — yritysdemokratia, vi-rastodemokratia, lähiödemokratia — niin millä nimellä ne milloin ilmenevätkään. Niin paljon kuin niihin saattaa sisältyä aitoa halua tavallisten ihmisten kuulemiseksi, ne näyttävät — ainakin toistaiseksi — sortuvan hiukan samanlaisiin vaikeuksiin kuin poliittinenkin demokratia. Niillä näyttää olevan taipumusta tulla myös ylhäältä johdetuiksi, mekaanisiksi ratkaisuiksi, jotka muistuttavat enemmän *keskusjohtoisen toiminnan etäispesäkkeitä* kuin aitoja yrityksiä laajentaa tavallisen ihmisen vaikutusmahdollisuuksia.

Ilmeistä on myös se, että niihin sisältyy pyrkimyksiä tukahduttaa sellaista valtaa *joka asiantuntijavaltaana toimii poliittisen vallan kontrolloijana*. En voi mitään sille, että minulle on syntynyt sellainen mielikuva, että esimerkiksi korkeakouluissa edustettuna oleva asiantuntemus ja siihen mahdollisesti sisältyvä valtakeskittymien kritisointimahdollisuutta on haluttu tietoisesti vaimentaa. Korkeakoulut on haluttu tehdä riippuviksi jo muutenkin keskittyneestä poliittisesta valtakoneistosta. Jotta tällaiselle riippuvuussuhteelle saataisiin hyväksyttävä perusta, *riippuvuuden lisäämistä on alettu nimittää korkeakoulujen demokratisoinniksi*. Pelkään että samanlaisesta ilmiöstä on kysymys myös erällä muillakin aloilla, kuten koululaitoksessa, vaikka tapahtunut saate-taan jäsentää myös toisella tavalla. — Kovin vakuuttavia eivät näytöt ns. työpaikkademokratiankaan eli oikeimminkin osallistumisjärjestelmien laajentamisesta ole olleet. Työpaikkademokratiasta on tullut pikemminkin yritysten ja ammattijärjestöjen välisen valtataistelun uusi osa kuin aito forumi tavallisen ihmisen ongelmien ratkaisemiseksi. — Erityisen selvästi yksityisen ihmisen ongelmat näyttävät jäävän huomiotta ns. sosialististen järjestelmien käytännössä, josta Puolan tapahtumat ovat olleet ja jatkuvasti ovat näkyvä esimerkki.

Edellä oleva ei siis lupaa kovin paljoa kansanvallan näkökulmasta minkäänlaisessa tuntemassamme järjestelmässä. Oman tulkintani

mukaan *muutos ei kuitenkaan johdu ensisijaisesti vahvoista henkilöistä. Vahvat henkilöt ovat enintään toissijainen demokratian kapeenemisen syy. Ensisijaiset syyt ovat löydettävissä koko yhteiskuntaamme sävyttävästä teknisestä kulttuurista ja yleensä siitä, mihin arvojärjestykseen olemme asiat maailmassa asettaneet eli siitä missä asemassa ihminen ja hänen tulevaisuutensa kulttuurissamme ovat. Vaikka emme sitä aina ääneen sano, me arvostamme enemmän teknisen kehityksen kaikkivoipaisuuteen luottavaa mallia maailmasta kuin ihmistä ja elämää sinänsä.*

Kansanvaltaisuuden kannalta suhteellisen pessimistisessä kehityskuvassa on kuitenkin myös myönteisiä piirteitä havaittavissa. Sellaiset ovat — niin kuin kaikki hyvin tietävät — juuri pidetyt valitsijamiesvaalimme. Minun

tulkintani mukaan niiden ensisijainen merkitys on siinä, että ne ovat ainakin jonkin verran palauttaneet ihmisten uskoa kansanvaltaisuuteen ja erityisesti siihen, että järjestelmämme kansainvälisestäkin tarkasteltuna on suhteellisen demokraattinen. Tästä osoituksia ovat sekä valitsijamiesvaalit sellaisenaan että yhden puolueen puoluekokous marraskuussa Kuopiossa. Kumpainenkin tapahtuma on ollut protesti kavennettua demokratiaa vastaan ja nimenomaisesti protesti byrokraattisen puoluevallan kasvua vastaan. Sen sijaan en usko, että vaaleja olisi tulkittava suurena protestina vahvaa presidenttiä vastaan, vaikka sellaisiakin piirteitä vaaleihin on lieveilmiönä saattanut sisältyä.

Presidentin asemaa Suomessa samoin kuin presidentin vaalitapaa olisi kuitenkin syytä tarkistaa kansanvaltaisempaan suuntaan.

Ilkka-Christian Björklund:

Vasemmisto vedenjakajalla

On aihetta epäillä, että Mauno Koiviston presidenttiyteen johtanut vaalimenestys on pannut keskipakoisvoimat jylläämään vasemmiston piirissä. Mikäli Koivisto olisi voitu valita tasavahvojen vasemmistopuolueiden toimesta ja edes jonkun sortin sosialistisella ohjelmalla, vasemmistoyhteistyön keskihakuiset voimat olisivat varmasti vahvemmat.

Mutta Koiviston valitsivat ohjelmattomana paisunut SKP ja, tilanteen liian myöhään oivaltaneena, ehdoitta antautunut ja kutistunut SKDL. Vaikka sosialidemokratia ei onnistune ensi eduskuntavaaleissa samankaltaiseen suursaavutukseen kuin nyt tammikuussa, puolue arvatenkin yrittää pitää mahdollisimman suuren osuuden näennäisen sitoutumatonta ja epäpoliittista koivistolaista kannattajakuntaa huostassaan. Tämä merkitsee punavärin ohentamista ja liikettä oikealle.

Vaalitappionsa shokissa SKDL on käpertynyt ytimensä SKP:n ympärille, jossa haetaan ratkaisua vuosikymmenen laitostuneeseen hajaannukseen, jota kuvitellaan huonon kannatuskehityksen pääsyyksi. Mikäli kommunistisen puolueen perinpohjaista puhdistautumista ajava kapinaliike onnistuu, seurauksena saattaa olla taistolaisen puolueen lohkeaminen SKP:stä vasemmalle. Mikäli kapinaliike taas masennetaan, tuloksena on pakkosovinto, jo-

ka leimaa SKP:n lopitiikan pitkäksi aikaa. Kumpikin ratkaisu merkitsee SKP:n ajautumista loitommas yhteistyövasemmistosta.

Jos SDP siirtyy oikealle ja SKP vasemmalle, väliin syntyy *aatteellinen tyhjiö*, sinne missä etsitään sosialismin ja demokratian synteesiä. Kun itse toimin SKDL:n mandaatilla voin tietysti viran puolesta vakuuttaa, että tyhjiön ongelmaa ei ole, SKDL sen täyttää. Itsenäisellä SKDL:llä olisikin kaikki mahdollisuudet konservatiivisen kommunismin ja oikeistolaisuuden sosialidemokratian välialueen valtaamiseen. Sillä edellytyksellä tosin, että SKP:n ote SKDL:stä höltyy.

Puhun tässä ”välialueesta” ikäänkuin olisi selviö, mitä ovat ne vasemmiston perusideologiat, jotka tätä kenttää reunustavat. Ehkä on syytä luonnehtia näitä perusideologioita. Historian traditioiden pohjalta jako sosialidemokraatteihin ja kommunisteihin tehdään aivan kuin maltillisiin ja malttamattomiin, yhtäältä pikkuhiljaa puurtaviin ja toisaalta kumouksellisiin kaatajiin. Nykytodellisuutta tämä jako tuskin kuvaa. Sekä kommunismi että sosialidemokratia nykypäivän Suomessa ovat molemmat reformistisia liikkeitä ja jo toista tasavaltaa ylläpitäneiden valtarakenteiden osia.

Siinä missä SDP on paitsi sopeutunut refor-

mistiseen käytäntöön myös lakannut viljelemästä vallankumousfraaseja, siinä SKDL-SKP, kaikkinen ”osapuolinen”, pyrkii reformistisen käytännön rinnalla ylläpitämään vallankumouksellista odotusta sosialistisesta ihanneyhteiskunnasta, ehkä enemmän perinteen painosta kuin elävän aatteen voimasta.

Länsi-Euroopan marxilaisuuden kriisi — täsmällisemmin: marxilaisten kriisi — liittyy olennaisesti siihen, miten uskottava tämä kommunistien ja vasemmistolaisten sosialistien ylläpitämä vallankumouksellinen odotus on. Kaikki ne länsimaiset liikkeet, jotka sitovat tuon odotuksen sellaiseen ihanneyhteiskunnan malliin, joka Puolassa on tehnyt varikon, voivat kohta panna lapun luukulle.

Vaikka Mauno Koivisto marssitti esiin Bernsteininsä puolileikkilään, silti tuollainen ”liike on kaikki, päämäärä ei mitään” -ajattelu puri syvältä myös moneen sellaiseen, jonka toivo paremmasta on ollut fiksaantunut niihin ns. reaaliosialismin kulisseihiin, jotka sotilassaapas syksyllä siivosi näyttämöltä. Jopa moni kansandemokraattien kannattaja lie nee ainakin hetken huumassa mieltänyt itsensä bernsteinilaiseksi, vaikka moista nimeä välttämättä koskaan ennen ollut kuullutkaan.

Ne vasemmistolaiset liikkeet Länsi-Euroopassa, jotka eivät niin ole sielulle vammaa saaneet että olisivat ihanteistaan lupuneet, mutta jotka liioin eivät aio panna lappua luukulle, ovat irrottautuneet itsenäisille linjoille ja etsivät ”kolmatta tietä”. ”Kolmas tie” — tässä käytännössä käsite on Italian kommunisteilta peräisin — se on lyhyesti sanottuna sitä, että kapitalismiin etsitään kommunismin leikkuveitsen ja sosialidemokratian särkylääkkeen sijasta parantavaa antibioottikuuria. ”Kolmannen tien” ideologia voisi Suomessakin luontevasti kattaa kommunistien ja sosialidemokraattien levenevän väli- maaston.

Tiedän hyvin, että tässä aprikoinnissani liikun turvallisesti politiikan tutulla ulottuvuudella vasen-oikea, eikä tämä yksiuotteisuus salli koko kuvan piirtämistä. Ns. vaihtoehtoliikkeiden esiin nostama problematiikka — jota perinteisten puolueapparaattien piirissä hiki otsalla yritetään kanavoida erilaiseen elämisen laatuun ja elämäntapaa koskevaan keskusteluun — tuo muassaan uuden dimension, jota ei sovi sivuuttaa. Uudella ulottuvuudella niputtuvat yhteen kaikki vanhat puolueet oikealta vasemmalle, ja todellisiksi haastajiksi paljastuvat tottelemattomat kansalaisliikehtijät

ja se puoluekoneistojen vastainen protesti, joka myös oli Mauno Koiviston kannatuksen väkevin voima.

Ehkä siis kommunistisen kirurgipuukon ja sos. dem. aspiriinin vaihtoehdoksi ei olisikaan etsittävä antibioottikuuria vaan peräti luontaislääketieteen reseptiä?

Puolustaudun silti liikkumistani perinteisellä vasen-oikea-dimensiolla. Kuvittelen, että kolmannenkin tasavallan todellisuudessa ihmistä alistavan valtakoneiston vastaiseksi perusvoimaksi tarvitaan palkkatyöväkeen nojaavaa ja sosialistisin ajatusmallein operoivaa, ja tässä suhteessa traditionaalista, työväenliikettä.

Sillä kyllä meillä edelleen pitää paikkansa, itsensä Marxin luonnostelemalla tavalla, että palkkatyö se viime kädessä pakottaa ihmiset alistettuun riippuvuuteensa.

Olkoonkin, että perinteinen ruukinpatruuna on museotavaraa ja kapitalisti muuttanut muotoaan. Olkoonkin, että haalaripukuisen työnsankarin tehtävät ovat vähentyneet ja traktorieeposten teko reikäorttilivistäjistä ja muista toimihenkilöistä ei ole sosialistisen realismin taiteilijoita pahemmin innostanut. Olkoonkin, että automaatio valtaa alaa ja työajan lyheneminen vapaa-ajan hyväksi on todennäköinen ratkaisu työttömyyteen.

Silti palkkatyö on edelleen alistussuhteiden perusta. Ja siten myös valtarakenteiden vastaisen toiminnan perusvoima on sieltä peräisin. Yhden asian liikkeistä ja vastaavista — ympäristöaktivismi, rauhanliike, radikaali opiskelijatoiminta — kuka tahansa voi irrottautua vaikkapa iän myötä, mutta palkkatyöläisen asemaa ei aivan yhtä kevyesti pääse karakuun. Siksi siis kuvittelen, että työväenliikkeellä on perustehtävänsä tallella.

Koko vasemmiston kohtaamien haasteiden pysyvämpi ratkaisu riippuu nähdäkseni siitä, asettautuvatko työväenliikkeen nykyiset instituutiot, esim. SAK, jatkossa tämän työväenliikkeen voimalähteen — tavallisten ihmisten — palvelukseen, vai katselevatko ne yhtä hämmentyneinä kentän protestia kuin Gierek Walesaa, silloin kun protesti toden teolla purkautuu.

Sitten on olemassa sekin mahdollisuus. ettei purkausta tulekaan, että se oli jo, että ”suomalainen solidaarisuus” saavutti tavoitteensa kun se sai Walesaksi kuvittelemansa Koiviston presidentikseen. Ja että kaikki jatkuu kuten ennenkin, ainakin melkein.

Kari Turunen:

Aikuiskasvatus ja kulttuuri suomalaisessa yhteiskunnassa

Kun lähdemme tarkastelemaan ihmisen elämän punoutumista niihin elämänyhteyksiin, missä se toteutuu, niin keskeiseksi käsitteeksi nousee *elämys*. Kun kuljemme arkista vaellustamme läheisten ihmisten ja työyhteyksien verkostossa, ohjaudumme tilanteesta ja ratkaisusta toiseen niiden *tuntojen* varassa, joita tilanteet meissä nostavat. Tämä ei silti merkitse, että ihmisen elämä olisi pelkästään "vais-tonvaraista" liukumista tuntojen aalloissa. Itse asiassa elämys on ihmisen kokemuksen *säästöperiaate*, koska emme jokaisessa tilanteessa ehdi harkita ajatuksellisesti toimiamme, vaan seuraamme tunnoillamme maailmaa. Siksi se ajatuksellinen, opillinen, tiedollinen, ehkä "tieteellinenkin" aines, joka on tarttunut takkiin matkan varrella, on mukana kätkeytynä elämyksessä, vaikka emme ajattelun pelkistyneen ja jäykän luonteen vuoksi ehdi muuta kuin tunnonomaisesti kelata kokemustamme. Tarvittaessa voimme kuitenkin usein tarkastikin perustella tekojamme, vaikkamme tehdessämme olisikaan ehtineet suorittaa riittävää pohdiskelua. Monesti silloinkin kun perustelun löytäminen on vaikeata, olemme saattaneet toimia järkevästi, koska alitajuntainen tunto on monesti hitaasti rakentavaa ajatusta nokkelampi. Ihmisen tiedoton sielunelä-

mä on monessa mielessä paljon paremmin perillä sekä omasta että ympäristömme tilasta. Rationaalinen harkinta tosiasiaa saavuttaa varsin hitaasti alitajunnan tiedon tason. Toisaalta tietysti tunne voi johtaa meitä helposti harhaan, koska siihen voi kietoutua henkilökohtaisia pyyteitä. Tunto ja elämys ovat kuitenkin tärkeimpiä informaation lähteitä silloin kun teemme todellisia ratkaisuja nopeasti vaihtuvissa elämäntilanteissa. Näin meidän olisi tultava tietoisemmaksi siitä, mikä ihminen on. On tietysti nähtävä, että ajatuksellisuus (suppeammin: rationaalisuus) on kätkeytynä mukana tunteessa, tunnossa ja elämyksessä. Olen nimittänyt tätä elämän toteutumisen aluetta *tuntokulttuuriksi*, ja se käsittää koko ihmisen kokemuksen skaalan aina henkilöhistoriaan liittyvistä tunnoista kansan yleiseen tuntokulttuuriin ja suuren luokan taiteeseen asti. (ks. Katsaus 4/1981).

Jos ajattelemme vanhaa *maaseutumaista* elämänmuotoa, josta sentään on vielä ainakin rippeitä jäljellä, voimme oivaltaa, että elämässä (kyläyhteisössä) saattoi elää varsin *yhdenmukainen tuntokulttuuri*. Vaikka yksityisen ihmisen elämäkokemus johtuen omasta henkilöhistoriasta on ollut aina poikkeava toisista, niin on ollut jotain kiinteästi sitovaa koke-

musta, joka soi varmasti vahvan *juurtumisen* elämyksen, vaikka sitä ei ehkä voitu ajatuksellisesti tiedostaakaan. Kyläyhteisöllä, paikkakunnalla, heimolla saattoi olla oma kokemustapansa, joka heijastui monissa töissä, erityisesti kuitenkin kielessä, murteessa. Mitä isommasta yhteisöstä on kysymys, sitä kauempana ollaan yksilöstä ja yksilöjen poikkeavista elämänhistorioista, mutta yhteisiäkin elämäntuntoja varmaan kansakunnallakin on. Tätä tietysti todistaa yhteisen kielen rakenne ja sointi. 1800-luvulla puhuttiin vielä *kansanhengestä* todellisena voimana, ja varmasti sillä jokin todellisuus onkin.

Mennessä elämänmuodossa oli luonnollista sitoutua kiinteämmin lähiympäristöön ja maahan tunnoillaan. *Luonnontunnoilla* oli ehkä ratkaiseva, vaikkakin tiedoton merkitys. Ehkä maahan ja sen ympärillä tapahtuvaan arkeen liittyi kohtuutonkin hengen sammumisen vaara. Tätä tylsistymistä vastaan auttoi kansamusiikki, kansarunous, leikki, tanssi, uskonto jne. Se nostatti mieltä irti kohtuuttomasta maan imusta, mutta säilytti samalla varmasti tiettyjä aluekohtaisia (maisemakohtaisia) tunteja. Näin oli arvattavasti olemassa tietty *elämänyhteisyys*, jolla oli elämää kantava merkitys. Tämä elämänyhteisyys tukeutui luonnollisesti siihen tunteiden ja elämysten virtaan, joka oli lapsuudesta asti sisäistetty. Se saattoi olla rajoittavakin ja näköaloja supistava. Kuitenkin siihen eli elämänlankoja, joiden varaan elämä rakennettiin. Kovin ruusuista kuvaa ei kyllä kannata asiasta pitää, koska ahdistavat voimat ovat silloinkin olleet läsnä, vaikka niiden taudinkuva on ehkä ollut erilainen kuin nykyään. Elämään kuuluu, että se on aina ja kaiken aikaa menossa rikki, ellei sitä jatkuvasti pyritä korjaamaan.

Viime vuosikymmeninä Suomi on aivan erityisellä tavalla lyöty rikki. Tuotannollis-tekninen kehitys on irroittanut valtavalla nopeudella suuria ihmisjoukkoja juuriltaan, niistä elämänyhteyksistä, joissa he ovat kasvaneet. Muuttoliike ja yleensä liikkuvuus on edelleen suurta. Tämä merkitsee tietysti *juurettomuutta*; ahdistus sekä alistuminen elämää vinoon vieville voimille on lähellä. Vaihduvissa ja uusissa ympäristöissä ei löydy niitä tuntoyhteyksiä, jotka tekevät elämän luontevaksi, vaivattomaksi siirtymisen toimesta ja virikkeestä toiseen. Kun elämystä (elämää) kuitenkin kaivataan, on sitä ehkä haettava ihmisen arvon kannalta kielteisistä tunnoista. Maaseutukulttuurista kaupunkinmaiseen elä-

mänyhteyksiin siirtyminen edellyttää ehkä sukupolvien aikaista uuden elämäntyylin oppimista. Uudet sukupolvet löytävät juurensa uusissa elämänyhteyksissä.

Voidaan itse asiassa nähdä, että ihminen on kahden voiman välissä. Toinen on voima, joka vetää häntä ylöspäin, "irroittaa maasta". Myönteistä tässä voimassa on se, että se vapauttaa ihmistä arkipäivästä, totunnaisista kuvioista, auttaa ottamaan etäisyyttä. Joskus ihminen tarvitsee "irroittelua". Määrätynlaisen "irroittelun" suomalaiset ovat osanneet kohtuuttoman hyvin; ehkä elämänolosuhteet sekä kiivas muutos ovat olleet painostavia. Ehkä alkoholinkin avulla tapahtuva irroittelu on joskus paikallaan; onhan krapulan jälkeen koottava säilyneitä palasia jollakin tapaa uudelleen kokoon ja ehkä siinä voi löytää uusia yhdistelmiä. Kohtuuton imu viettymyksiinkin vaatii karkeata irroittelua. Suomalaisilla on selvästi taipumusta raskasmielisyyteen. Kun syviä juuria ei löydy, täytyy sammuttaa kaipuu. Riehumisessa on ainakin se myönteinen puoli, että se kuitenkin ilmentää elämänvoimaa, joka ei löydä myönteisiä uria.

Irrottamisen myönteisiä puolia ovat esimerkiksi innostus, innoitus, oivallus, herääminen. Vaikka ne ovat hetkellisiä tiloja, niin niistä voi kasvaa kuitenkin uudelleenorientoituminen elämään. Voidaan jopa sanoa, että ihmisen kyky innostumiseen, innoitukseen, oivallukseen ja heräämiseen on erityisen ihmismäinen ominaisuus. Elämä tuntuu varsin turhalta, jos ei aika ajoin saavuta tällaisia kokemuksia. Ne estävät tylsistymästä ja kohtuuttoman imun alaspäin.

Nauru on myöskin eräs puoli irtoamista. Huumorin avulla voidaan saada myös uusi suhde maailmaan. Eikä ihmisen tulisi olla koskaan aivan tosissaan, vaikka vakavissaan voikin olla. Näyttäisi siltä, että huumori on eräs suomalaisten parhaita puolia. Me emme ole niin tarkkoja siitä ovatko asiat niin tai näin; pääasia kunhan ne ovat jotenkin. Sydämeenkäyvällä tavalla on dosentti Henri Broms lukuisissa Kanava-lehden ja Helsingin Sanomien artikkeleissa käsitellyt ns. karnevaalikulttuuria (riehan ja naurun kulttuuria) sekä sensuaalista kulttuuria (laajemmin ottaen: tontokulttuuria).

Kielteistä irtoamista aiheuttavat "kevytkenkäiset" TV-ohjelmat, viihdekirjallisuus, aikakauslehdet jne. Ehkä rajuinta irtoamista edustavat monet mystiset, uskonnolliset "henkiset" liikkeet, jotka kaappailevat ihmis-

ten mieliä. Ihmiset menettävät näissä itsensä ja antautuvat joidenkin tuntemattomien sie-lunvoimien kuljettavaksi. Tällöin voitaneen puhua ”hurahtamisesta”. Ihminen ajautuu tällöin itsensä pyhittämiseen, oikeassaolemi-sen ankaraan henkeen ja eristäytymiseen sosi-aalisista vastuullisista yhteyksistä.

Irtoamisen ja irroittelun vastapainona voi-daan puhua *juurtumisesta*. Juurtuminen ja juurevuus ovat sitä, että elämykset ja tunnot säilyvät niin elävällä ja liikkuvalla tasolla, että ihminen saavuttaa yhteyden ympäristöönsä, ihmisiin ja työhönsä. Ajattelun merkitystä ei tule tällöin aliarvioida, vaikka on myönnettä-vä, että sen toiminta elämänyhteyksien pu-noutumisessa jää usein tiedottomaksi. Jos tunnot ja elämykset laihtuvat, yhteys katoaa ja ihminen ajautuu tyhjyyteen, joka johtaa jo-ko mielenterveyden kriisiin tai sitten mieli täyttyy helposti kielteisillä elämyksillä. ”Luonto kammoaa tyhjyyttä”. Silloin kun elämä on täysi, on se nimenomaan täysi virik-keellisten elämysten suhteen. On vain muistet-tava, että kriisit ovat myös myönteisiä koke-muksia ihmisen hakiessa uusia elämäntuntoja ja yhteyksiä.

Minusta näyttää, että kohtuuttoman opilli-nen ja ”tieteellinen” kulttuuri on niin vää-rinymmärtänyt käsitteenmuodostuksessaan ihmistä, että sen seurauksena suorastaan jopa vaurioitetaan oppineen nuorison sisäistä koke-musta siinä määrin, että he vieraantuvat elämästä eivätkä monesti saa otetta työstään. Kun juurtumista ei tapahdu, hakeudutaan mielellään ”hurahtaneisiin” liikkeisiin .

Virheelliset näkemykset ihmisestä ovat myös mielenterveydelle riskejä, sillä ihmistä koskeva tieto ei ole neutraalia sitä omaksuvan persoonan kannalta. Tiedollista pyrkimystä ei ole syytä aliarvioida (ns. ajatuskulttuuria), vaan siihen on asetettava toivoa, mutta ”tie-teellisyyttä” ei olisi enää käytettävä vain tai-kasanana tyrmäämään ihmisiä. Tietämisen käsitteen on laajennuttava. Käsittääkseni erityisen surullinen esimerkki on ns. kasvatustie-de sen suhteen, miten kasvatustieteen voi-daan johtaa harhaan ja sitä myötä vaurioittaa kasvatuksen todellisuutta (ns. peruskoulu).

Varovaisuuden nimissä on kuitenkin sanot-tava erilaisista ”liikkeistä” yhteiskunnallisessa ja kulttuurielämässä, että ne kaikki tuovat jonkin näköalan maailmaan eikä kukaan voi asettua tuomariksi sen suhteen, mikä on oi-kein. Jokainen ihminen tuo oman sävynsä ja raitansa elämän räsymattoon.

Silloin kun kykenemme ajatuksia jäsentä-mään elämyksinä koetun, todellisuuden, sil-loin tapahtuu juurtumista myönteisessä mie-lessä. Tämä merkitsee elämysten ja tunteiden vakavaa tarkastelua. Se merkitsee myös sitä, että alamme suhtautua *moraalisesti* niihin elä-myksiin, jotka nousevat kokemuspiiriimme. Elämyksessä on nimittäin mukana toisaalta minun henkilökohtainen suhteeni (elämänhisto-riani, ongelmani, viettymykseni), johon on syytä suhtautua moraalisen arvioivasti. Toi-saalta elämys on myös todellista informaatio-ta erityisesti ihmisen todellisuudesta (mutta myös esimerkiksi luonnontilasta). Tunto ker-too meille yleensä nopeasti tilanteen laadun, vaikka meidän onkin ponnistettava jähmeämällä ajatuksella kohti tuntojamme, jotta myös käsittäisimme selkeämmin, mistä on ky-symys. On alettava luottaa ihmisten *välittö-mään kokemukseen* ja arvioitava syntyviä tunteja; näin saavutamme ajattelumme koke-musperäisyyden. Ajattelu on myös se kriiti-nen voima, joka voi korjata harhauttavia mieltymyksiä.

Juurtumista edesauttaa käsin tehty työ, tu-tustuminen asioihin konkreettisella eikä vain oppien tasolla. Sitä edistää taide, joka aiheut-taa liikutusta, myönteistä järkyttymistä, su-rua, itkua ja sääliä. Liikutus aukaisee luk-koonmenenneitä kanavia todellisuuden ha-vaitsemiseksi. Katseemme terävöityy, havain-to tarkentuu, syventyy ja muuttuu tavoitta-vaksi. Kun seuraamme elämyksiämme moraalisesti, osaamme liikuttua, järkyttyä ja pysäh-tyä. Juurtumisen korkein ilmentymä ihmisyk-silössä on *sisintä kipristävä myötäeläminen* ympäristön ongelmien myötä. Myötäeläminen ei ole silloinkaan turhaa, vaikka näennäisesti ei pystykään eikä keksi mitä voisi konkreetti-sesti tehdä. Elämä järjestää kuitenkin tilantei-ta, joissa ennakkolta myötäeletty hätä voi saa-da huomaamattoman myönteisen teon ai-kaan.

Juurtumisen kielteisenä puolena on tietysti jäykistyminen, jähmettyminen ja tylsistymi-nen. Ihmisellä on myös taipumus kohtuutto-masti uppoutua omiin asioihinsa, omiin on-gelmiinsa ja tehdä niistä yleisiä mittapuita. Tätä vastassa on innostuksen mahdollisuus, jonka tehtävänä on irrottaa meidät liiasta jäh-mettymisestä. Monesti myös itku, joka syntyy elämän mennessä umpikujaan, auttaa juurtu-mista myönteisessä mielessä silloin, kun elämä liian kireitten kuvioiden vuoksi ajautuu umpi-kujaan.

Mitä tällä kaikella on sitten tekemistä aikuiskasvatuksen kanssa? Elämäntapa on muuttunut liikkuvaksi ja tulee säilymään ainakin jossain ulottuvuudessa liikkuvana. Mutta toisaalta tulee varmasti esiintymään pyrkimystä *asettua paikoilleen*. Ihmiset alkavat kaivata — näin uskoisin — liittymistä lähiympäristöönsä. Aletaan kaivata *vakiintuneempia elämänyhteyksiä*. Aletaan kaivata välitöntä kosketusta ympäristön luontoon ja ihmisiin sekä mahdollisuutta puuhata jotain asiallista lähiympäristössään. Alamme opetella uutta elämänmuotoa ja voi olla, että lapsemme pääsevät siihen jo sisälle, vaikka se voi vaatia useampia sukupolvia. Elintasomme ja sen mahdollinen säilyminen tietyllä tasolla — vaikka siinä tapahtuneekin laadullisia muutoksia — voi merkitä, että ihmiset voivat tehdä varsinaisen työnsä ohella jotain ”toista työtä” lähiympäristössään (pihanhoito, luontoperäinen viljely, taiteelliset harrastukset, urheilu, perinne, kädentöyt jne). Nämä ”toiset työt” voivat myös merkitä joskus tulonlisää, mutta ennen kaikkea sellaisten elämänlankojen luomista, joiden piirissä lastenkin on hieno kasvaa. Saattaa olla, että tällainen ”toinen työ” on mielenterveyden ja perheen hyvinvoinnin edellytys, koska sillä ei nykyään ole enää tehtävä luonteista virkaa. (Ks. Perheentuvan analyysi perheen tulevaisuudesta, *Katsaus 3/1981*)

Viime vuonna vietimme kaksinkertaista Snellmanin juhlavuotta ja palautimme mieleemme, kuinka Snellman, tarkasteltuaan tätä maata, näki sen alennustilan. Hän kuitenkin uskoi sen tulevaisuuteen ja uhrasi henkilökohtaisen elämänsä maan ja kansan nousulle. Jos nyt katselemme ympärillemme, huomaamme elintason valtavan kasvun Snellmanin päivistä. Voimme ajatella, että tarkoittikohan Snellman tätä. Osasikohan hän sitä aavistellakaan. Olemme sokaistuneet aineellisesta ja teknisestä valmiudesta, ettemme ehkä huomaa sitä, että itse asiassa Snellmanin ohjelma on kesken! Suomi ei ole vielä noussut, vaan on vasta tulossa. Monet voimat kyllä pyrkivät sekä idästä että lännestä sen tuhoutumiseen. Voimme kuitenkin arvailla, että tämä maa on säästetty jotakin varten kuten Snellmankin aavisteli.

Kansalais- ja työväenopistojen valtava verkosto Suomen maassa on merkittävä kulttuurivoima. Tärkeätä tässä yhteydessä on huomata, että ne ovat paikallisia ilmiöitä. Näin ollen ne voivat vaikuttaa erityisesti välineiden

ja valmiuksien luomisessa mennessämme kohti vakiintuneempaa yhteisöllistä elämää. Kun Suomen tulevaisuutta taotaan, niin näkisin kolmenlaisten henkisten eväiden muodostumisen tärkeäksi. Tässä on erityisesti kansalais- ja työväenopistojen suuri merkitys, koska niiden on mahdollista astua lähelle kansalaista ja niillä on taloudelliset mahdollisuudet toimintaan. Kansalais- ja työväenopistojen merkitys kulttuurille on erittäin ratkaiseva, koska korkeakoululaitokseltakaan ei voi odottaa kovin suurta panosta juuri kansalliselle kulttuurille. Korkeakoululaitoksen ajautuminen henkiseen paitsioon on valitettavaa, sillä Suomessa olisi ymmärrettävä, ettei täällä mikään filosofia ole todellista, jos se ei ole samalla kansanfilosofiaa (käyttääkseni esimerkkinä omaa alaani). Käsitteeni mukaan suomalaisilla on erikoisen yhteinen ja kiinteä tietoisuus näennäisistä ristiriidoista huolimatta.

Ensimmäinen tärkeä alue on *ympäristön hoito*. Jos ajattelemme välitöntä asuinympäristöä, olemme me suomalaiset vielä tässä suhteessa takapajuisia, vaikka paljon hyvää työtä on jo tehty. Meidän olisi syytä pyrkiä kauniisiin ympäristöihin, koska sillä on merkitystä sisäiseen kokemukseemme ja tasapainoisuuteemme. Se ravinto, joka tulee näköaistin (ja tietysti muidenkin aistien) kautta on paljon merkityksellisempää kuin osaamme nykyisen ahtaan materialismin aikana ajatellakaan.

Kun ympäristön hoidon käsitettä laajennetaan, avautuu perspektiivi *luonnonhoitoon*. Suomalaiset ovat vähintäänkin kätkeytyneet säilyttäneet *luonnontunnot*, jotka on ehkä helpokin herättää henkiin. Luonnonhoito ei ole laskelmointia, vaan syvimmiltään on kysymys sopusoinnusta ja myötäelämisestä luonnosta heräävien tuntojen kanssa. Luonnossa meillä onkin valtava rikkaus. Vaikka joudummekin käyttämään esimerkiksi metsiämme taloutemme selkärankana, on tämä varmasti hoidettavissa sopusoinnussa luonnon kanssa, kunhan vaan näkemyksemme luonnon ulottuvuuksista laajenee.

Suuri osa suomalaisista on vielä tänä päivänäkin syntynyt ”multaa varpaiden välissä”, joten meille on luonnollista pyrkimys yhteistyöhön luonnon kanssa. Erityisesti olisi syytä tukea eri muotoisia *luontoperäisiä viljelymuotoja* sekä ammattina, mutta varsinkin kotitalouksien tarpeisiin. Valtiovallan olisi avoimesti ryhdyttävä tukemaan pyrkimyksiä puhtaan ravinnon tuottamiseksi, koska siinä ei menetettä mitään taloudellisessa eikä kulttuurisessa

mielessä: päinvastoin saavutetaan sekä fyysinen että sielullista terveyttä. Näin säilyy yhteys maääitiin.

Herääminen ympäristön ja luonnon suhteen on jo tapahtumassa, mutta toinen merkittävä heräämisen alue on *sisäisen todellisuuden avautuminen*. Voisimme sanoa elävämme psykologista kulttuurivaihetta, koska kaikkialla vedotaan hyväksyttävästi psykologisiin tosiasioihin ja prosesseihin. Toisaalta ihmisiä kiinnostavat erilaiset mystiset, uskonnolliset ja ”henkiset” liikkeet. Ihmiset aavistelevat maailman olevan enemmän kuin ”tieteellinen” maailmankatsomus antaisi olettaa. Virallinen akateeminen psykologia kehii usein hyvin kuolleita abstrakteja käsitteitä, jotka tietysti sisältävät tietoa ihmisen sisäistä todellisuudesta, mutta toisaalta luovat kuin hämähäkinseitin omaista verkkoa harrastajansa ympärille kiinnittäen hänet abstraktioihin ja myöskin sumentaa näköaloja. Toisaalta erilaiset henkiset liikkeet irrottavat ihmistä todellisuudesta. Ne imevät ihmisen helposti irti itsestään hurautaneisuuden tilaan. Molemmat suunnat ovat vaikeasti sovellettavissa käytännölliseen, toimeliaaseen, avoimeen elämään, vaikka eri systeemeillä on tehokkaat älylliset keinot osoittaa ulkopuoliset tiedostamattomiksi tai kehittymättömiksi.

Sisäisen todellisuuden avautuminen luonnontuntujen heräämisen ohella on kuitenkin vakavasti otettava tulevaisuuden näköala ja siksi ihmisille on pyrittävä tarjoamaan ainesta itsensä ja ympäristönsä käsittelyyn. On sallittava erilaisia yrityksiä, koska aika näyttää, millä on kantavuutta tulevaisuudessa. Ihmisen suhteen olemme luultavasti melkoisessa pimeydessä tällä hetkellä, vaikka lukuisia ratkaisuvaihtoehtoja tarjotaan ihmisen probleemin ratkaisuksi. Kukaan ei voi ennakolta sanoa, mistä ratkaisun avaimet löytyvät kunkin kohdalla. Ihminen on merkittävä *keskiväli* tai puoliväli eikä hänen toisaalta kuulu menettää itseään aineelle, alaspäin, sumentaa tajuntansa, muttei hänen kuulu myöskään hurautaa ylilmoihin, kadottaa itsensä. Tuossa välissä tapahtuu jotain tärkeää ja se on ihmisen elämää. Vaatimukset sen selvittämiseksi kasvavat.

Tasapainon säilyttämisen keskeisin ehto on *suomen kielen uudelleenlöytämisen*. Jos halutaan säilyttää todellisuuteen juureva ote ilman abstrakteja sulkevia käsitteitä, se merkitsee kielen heräämistä omaehtoisuuteen. Suomen kieli on ollut erityisesti alamaissa parina vii-

meisenä vuosikymmenenä. Olemme joutuneet kuuntelemaan koulutuspäivillä, seminaareissa jne. kaikenlaista oppinutta mongerrusta, josta kielen henki on kadonnut, kun teknokraattinen, lainattu ja väkisin tehty mietintöslangi on katsottu asiantuntemuksen mitaksi. Ilman elävää, soivaa ja maistuvaa kieltä me kuivettumme vapiseviksi ukoiksi, jotka voivat olla asiantietäjiä mutta eivät asiantuntijoita.

En oikein tiedä, mikä kansalais- ja työväenopistojen tehtävä olisi kielen voiman uudelleenherättämisessä. Ehkä täytyisi rohkaista työelämässä runsaan kokemuksen hankkineita ihmisiä tulemaan opettajiksi, koska tällöin elämänläheisyys saavutettaisiin. Puhe ja opetus vaatii tietysti ainakin joitakin erityisiä taitoja, joten se ei onnistu ainakaan heti. Toisaalta ns. ”oppineet” ihmiset puhuvat niin hienoa kieltä, että moni kokenut ja näkemyksiä omaava kansalainen ei uskalla estraadille. Kuitenkin oppinut kielenkäyttö (nykyisen korkeakouluopetuksen mukainen) on monesti suuri pettymys kuulijoille, ehkä siksi, että he eivät sitä ymmärrä, mutta monesti myös siksi, että voidaan aistia kauniin ulkoisuuden alta puuttuvan sekä kokemuksen että tiedon. Vaikka ihmisellä olisi runsaastikin kokemuksia tietyltä elämänalueelta, ei se merkitse, että hän onnistuisi esittelemään näkemystään. Kokenut ihminen näkee liian kirkkaasti todellisuuden moninaisuuden. Oppinut voi yksinkertaistaa asioita, koska hän ei ole kokenut tätä monipuolisuutta ja siksi hän voi helpommin opettaa.

Vaikka en tässä yhteydessä voikkaan asiaan enemmän puuttua, näkisinkin melkein kiireisimpänä tehtävänä uuden suhteen löytämisen suomen kieleen, koska olemme tavallaan menettämässä kieleämme. Tämä ei merkitse mitään pedanttista kielenhuoltoa, vaan pikemminkin kielen elävyyden hoitoa. Jos kieltä käytetään todellisuutta *hahmottavassa* tehtävässä ja kuunnellaan kielen sointuja, voidaan tällöin välittää kokemuksia monimutkaisestakin maailmasta.

Samalla kuin sisäinen todellisuus avautuu, tarvitaan sen tulkitsemattomaan ymmärtämiseen ”asialle maistuvaa” kieltä, soivaa kieltä. Esimerkkinä sisäisen todellisuuden avautumisesta voidaan filosofian alalla mainita esimerkiksi kaksi kuuluisaa tutkijaa, Wittgenstein ja Husserl. Heidän pöytälaatikostaan on löydetty valtavat pinot paperia, joissa he tekevät loputtomasti huomioita ihmisen sisäisestä todellisuudesta. Kun sisäinen todellisuus avautuu,

avautuu se kuin rannaton meri. Myös psykologisessa kirjallisuudessa tehdään valtavasti huomioita ihmisen sielullisuudesta ja ihmis-suhteista. Tilanne on jopa toivoton, jos kiemme ei omalla elävyydellään avaa ja kiinnittää meitä luontevasti tähän avautuvaan todellisuuteen. Sillin vältymme siitä vaarasta, että kukin erehtyy painottamaan sitä sisäisen todellisuuden näkökulmaa, joka hänelle on avautunut.

Sisäisen todellisuuden avautuminen ei voi tapahtua pelkästään kirjallisena kulttuurina, koska havaintojen määrä on rajaton. *Puhe-kulttuurin* tulee nousta uuteen arvoonsa. Uudet näköalat pysyvät tasapainoisesti hallinnassa, kun kieli on elävää ja tarttuvaa. Kun sisäisessä todellisuudessa liikutaan, ei se voi tapah-

tua sellaisella karpäsentappokielellä, mitä oppineisuus viime aikoina on ollut, vaan meidän on tavoitettava ne sielullisuuden virrat, jotka ihmisessä toteutuvat ja joissa ihminen asuu. Muuten joudumme tiedottomina virtojen vie-miksi. Kielen käytössä on löydettävä voiva, hahmottava, aukaiseva elementti. Suomella on se etu, että maamme on riittävän pieni, että hyviä asioita voidaan saavuttaa ehjästi ja yhteisesti. Meillä on aivan luonnostaankin merkillisen yhteinen tietoisuus asioista. Tätä yhteistä tietoisuutta voidaan tietysti käyttää sekä hyvään että pahaan. Toivotaan kuitenkin, että tämä yhteisen tietoisuuden kenttä (sampo tai kirjokansi) läpäisee elämää ylläpitäviä, valoisia ja ihmismäisiä virtoja.

Kirjoittajat:

Matti Ojala, ylilääkäri, sosiaalhallitus

Marjatta Lohikoski, dramaturgi

Matti Heikkilä, tiedotuspäällikkö, sosiaalhallitus

Elina Haavio-Mannila, sosiologian professori, Helsingin yliopisto

Paavo Seppänen, sosiologian professori, Helsingin yliopisto

Ilkka-Christian Björklund, kansanedustaja

Harri Heino, tutkija, Kirkon tutkimuslaitos

Kari Turunen, assistentti, Jyväskylän yliopisto